

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УГОРЩИНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Реєстраційний номер: 4

Дата реєстрації: 18.06.2025

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему: «Сучасні проблеми та виклики у міжнародних відносинах
ООН»

Виконала студентка IV курсу
спеціальність: 291 «Міжнародні
відносини, суспільні комунікації
та регіональні студії»
Шимон Іветта Андріївна

Керівник: доц. Асланов С. А.
Рецензент: доц. Зубанич Л. Л.

Доц. Зубанич Л. Л.
Зубанич Л. Л.
23.06.2025.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	1
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД.....	4
1.1 Роль та місія ООН у міжнародних відносинах.....	5
1.2 Історичний контекст формування ООН.....	7
1.3 Інституційна структура ООН.....	8
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ.....	12
2.1 Глобальна безпека та конфлікти.....	14
2.2 Глобальні економічні проблеми.....	17
2.3 Кліматичні зміни та сталий розвиток.....	22
2.4 Людські права та гуманітарні кризи.....	26
2.5 Міграція, біженці та внутрішньо переміщені особи.....	31
2.6 Інформаційна безпека та кіберзагрози.....	32
2.7 Виклики міжнародного правопорядку.....	34
РОЗДІЛ 3 РОЛЬ ООН У ВИРІШЕННІ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ.....	37
3.1 Миротворча діяльність та миротворчі операції.....	38
3.2 Система оперативного реагування ООН на надзвичайні ситуації.....	43
3.3 Участь у вирішенні економічних та екологічних проблем.....	45
РОЗДІЛ 4 ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ООН.....	49
4.1 Реформа Ради Безпеки: блокування, вето та представництво.....	50
4.2 Фінансова стабільність та ресурсна залежність.....	52
4.3 Геополітична поляризація та довіра до ООН.....	54
4.4 Інституційна адаптація та інновації в системі ООН.....	56
4.5 Майбутнє глобального врядування та роль ООН.....	58

РОЗДІЛ 5 ЕФЕКТИВНІСТЬ ООН У ВИРІШЕННІ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ	60
5.1 КРІ для оцінки діяльності ООН у форматі SMART.....	60
5.1.1 Миротворчі операції (Peacekeeping).....	62
5.1.2 Розвиток і гуманітарна допомога.....	64
5.1.3 Клімат і довкілля.....	66
5.1.4 Права людини.....	68
5.1.5 Інституційна ефективність.....	69
5.2 Висновки щодо ефективності діяльності ООН.....	71
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79
ДОДАТКИ.....	87

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АСДБ	Агентство з питань забезпечення та розвитку бізнесу
АСООН	Асамблея держав–учасниць ООН
ВВП (GDP)	Валовий внутрішній продукт
ГК ООН	Генеральний комітет ООН
ДППА (DPPA)	Департамент політичних і миробудівних справ
ДПО (DPO)	Департамент з операцій підтримання миру
ДР Конго	Демократична Республіка Конго
ЄС (EU)	Європейський Союз
ІЛГ (LTI)	Індекс локальної довіри громад
КПІ (KPI)	Ключові показники ефективності
КСР (SDGs)	Цілі сталого розвитку
МирООН	Миротворча операція ООН
МФК (IFC)	Міжнародна фінансова корпорація
МФВ (IMF)	Міжнародний валютний фонд
ОГС	Органи громадянського суспільства
ОГСБ	Оперативна група спільних безпекових блоків
ООН (UN)	Організація Об'єднаних Націй
ОУАГ (UNGA)	Генеральна Асамблея ООН
ООН Жінки (UN Women)	Структура «ООН Жінки»
ООН ЮНІСЕФ (UNICEF)	Дитячий фонд ООН
ОКГП (UNHCR)	Управління Верховного комісара ООН у справах біженців
ОКГПЛ (OHCHR)	Управління Верховного комісара ООН з прав людини
ОКГПП (OSHA)	Управління з координації гуманітарних

	питань
ПМ (РКО)	Підтримання миру
ПОЦ (РОС)	Захист цивільного населення
ПОВ (R2P)	Відповідальність захищати
ПРООН (UNDP)	Програма розвитку ООН
ПС ООН (UNSC)	Рада Безпеки ООН
РАМ	Модель оцінки ресурсів (Resource Allocation Model)
CAPM (SMART)	Концепція SMART–показників
СПМ (SPM)	Спеціальні політичні місії
ХЦР (HCR)	Гуманітарний координатор регіону
UNAMID	Гібридна операція ООН–Афросоюзу в Дарфурі
UNDOF	Спостережна місія ООН на Голанських висотах
UNIFIL	Тимчасові сили ООН у Лівані
UNMISS	Місія ООН у Південному Судані
MONUSCO	Місія ООН із стабілізації в ДР Конго

ВСТУП

У сучасних умовах глобалізації, посилення міждержавної конкуренції, зростання числа локальних і регіональних конфліктів, а також поширення нових загроз, таких як зміна клімату, кіберзлочинність і пандемії, міжнародні відносини набувають нової складності й напруги. На цьому тлі особливої уваги заслуговує діяльність Організації Об'єднаних Націй – універсального міжнародного інституту, покликаною забезпечувати мир, безпеку, сприяти співробітництву між державами та захищати права людини. Актуальність теми зумовлена тим, що сьогодні перед ООН стоїть низка серйозних викликів, пов'язаних як із внутрішньою структурною кризою організації, так і зі змінами міжнародного порядку, що вимагають оновлення її підходів і механізмів дії.

Науково–практична значущість теми полягає у вивченні діяльності ООН як важливого елемента міжнародної системи, з акцентом на її ефективність у вирішенні актуальних глобальних проблем. Суспільна значущість роботи пов'язана з тим, що міжнародна безпека, стабільність та розвиток є ключовими умовами добробуту будь–якої держави, включно з Україною, яка безпосередньо зацікавлена у реформуванні та посиленні впливу міжнародних інституцій.

Об'єктом дослідження є міжнародні відносини у контексті глобальних викликів XXI століття. Предметом дослідження є діяльність Організації Об'єднаних Націй у сфері врегулювання міжнародних проблем та її роль у сучасній системі міжнародних відносин.

Метою дослідження є аналіз сучасних викликів у сфері міжнародних відносин та оцінка ефективності діяльності ООН у контексті вирішення цих проблем. Для досягнення поставленої мети у роботі визначено такі завдання: охарактеризувати історичні передумови створення ООН та її інституційний розвиток; дослідити ключові проблеми, що постають у

міжнародних відносинах у сучасному світі; проаналізувати інструменти та механізми, які застосовує ООН у сферах безпеки, економіки, екології та прав людини; оцінити результати її діяльності в конкретних кейсах; виявити основні труднощі, з якими стикається організація, та окреслити можливі шляхи підвищення її ефективності.

Стан наукової розробки теми є достатньо широким, адже проблематика міжнародних відносин та діяльності ООН активно висвітлюється в працях вітчизняних і зарубіжних дослідників. Серед українських авторів варто відзначити роботи О. Бачинського, Г. Удовенка, С. Пирожкова, А. Діхтяря; серед зарубіжних – Б. Бутчера, М. Мингста, Т. Вайса. Водночас, з огляду на швидкоплинність міжнародних подій, багато аспектів залишаються дискусійними, що зумовлює потребу в подальшому аналізі.

У дослідженні використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції, а також спеціальні методи: історичний – для вивчення етапів формування ООН; порівняльно–правовий – для аналізу нормативних документів і рішень організації; системний – для розгляду міжнародних відносин як цілісної структури; кейс–метод – для дослідження конкретних ситуацій у міжнародній практиці.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання висновків роботи при підготовці аналітичних матеріалів, у процесі вивчення міжнародних відносин, під час викладання навчальних курсів, а також у формуванні обґрунтованих підходів до реформування глобального управління на рівні міжнародних організацій.

Робота складається зі змісту, переліку умовних скорочень, вступу, п'яти основних розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У першому розділі розглядаються теоретичні основи діяльності ООН та історичні аспекти її формування. У другому розділі аналізуються сучасні глобальні проблеми, що впливають на міжнародні відносини. Третій розділ

присвячено ролі ООН у контексті вирішення цих проблем. У четвертому розділі досліджуються перспективи та виклики, що стоять перед організацією у XXI столітті. У п'ятому розділі досліджується ефективність ООН у вирішенні сучасних проблем з використанням ключових показників ефективності у форматі SMART. Завершується робота загальними висновками та узагальненням отриманих результатів.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД

Перший розділ дипломної роботи присвячений теоретичному обґрунтуванню ролі Організації Об'єднаних Націй у сучасній системі міжнародних відносин. Розділ розкриває місію, історичні передумови створення, правову та інституційну основу функціонування ООН. Його зміст дозволяє глибше зрозуміти витoki, цілі та механізми діяльності цієї унікальної міжурядової організації, яка є одним із головних акторів на міжнародній арені.

У підрозділі 1.1 акцентовано увагу на ключових засадах, закладених у Статуті ООН, зокрема принципах підтримання миру і безпеки, розвитку дружніх міждержавних відносин, сприяння захисту прав людини, гуманітарному співробітництву та сталому розвитку. ООН розглядається як глобальна платформа, що об'єднує майже всі країни світу та сприяє координації зусиль держав у вирішенні спільних викликів.

У підрозділі 1.2 висвітлено історичний контекст виникнення організації. Деталізовано обставини її створення після Другої світової війни, описано ключові конференції (Думбартон–Окс, Сан–Франциско), які стали передумовами розробки Статуту. Проаналізовано наслідки розпаду Ліги Націй та обґрунтовано необхідність нової універсальної структури міжнародного співробітництва.

Підрозділ 1.3 поглиблює розуміння внутрішньої структури ООН, аналізуючи діяльність основних органів – Генеральної Асамблеї, Ради Безпеки, ЕКОСОП, Міжнародного суду, Секретаріату, а також Раду з опіки, яка припинила активну роботу. Особливу увагу приділено спеціалізованим установам, таким як ЮНЕСКО, ПРООН, ВООЗ, ЮНІСЕФ, які реалізують практичні аспекти політик ООН у глобальному масштабі. Структурна побудова розкривається як фундамент ефективності всієї системи.

Загалом, другий розділ закладає науково–теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу актуальних викликів у міжнародних відносинах та ролі ООН у їх подоланні. Огляд історії, правової бази та організаційної структури дозволяє сформулювати комплексне уявлення про потенціал та обмеження ООН як глобального інституту міжнародного регулювання.

1.1 Роль та місія ООН у міжнародних відносинах

Організація Об'єднаних Націй (ООН) є центральною міжурядовою організацією, яка визначає основні підходи до забезпечення міжнародного миру, безпеки, сталого розвитку та захисту прав людини. Вона була офіційно заснована 24 жовтня 1945 року – в день набуття чинності її Статутом. Створена після Другої світової війни як реакція на катастрофічні наслідки глобального конфлікту, вона стала універсальною платформою для співпраці держав у вирішенні міжнародних проблем [1].

Згідно зі Статутом ООН, головною місією організації є підтримання міжнародного миру і безпеки, розвиток дружніх відносин між націями, співробітництво у розв'язанні міжнародних проблем соціального, економічного, гуманітарного характеру, а також сприяння повазі до прав людини та основоположних свобод [2]. Ці цілі визначають фундаментальний характер діяльності ООН як гаранта глобального порядку.

ООН виконує функцію універсального форуму, де держави–члени мають можливість обговорювати глобальні виклики, погоджувати позиції та розробляти спільні підходи. На відміну від регіональних або військово–політичних організацій, таких як НАТО або ЄС, ООН має справді універсальне представництво – 193 держави–члени – що робить її унікальним інститутом сучасної міжнародної системи [3].

Структура ООН включає шість головних органів: Генеральну Асамблею, Раду Безпеки, Економічну і Соціальну Раду (ЕКОСОП), Міжнародний суд,

Секретаріат і Раду з опіки (останню фактично призупинено). Крім того, функціонують десятки спеціалізованих установ та програм – ВООЗ, ЮНЕСКО, ПРООН, ЮНІСЕФ, МАГАТЕ та ін. Вони реалізують практичні проєкти в галузях охорони здоров'я, освіти, культури, науки, довкілля, продовольчої безпеки тощо [4].

Наприклад, ПРООН підтримує держави у досягненні цілей сталого розвитку, ЮНІСЕФ надає гуманітарну допомогу дітям у кризових регіонах, а ВООЗ координує міжнародні відповіді на загрози пандемій. Через ці установи ООН втілює місію розвитку, гуманітарного захисту та побудови глобальної стійкості [5].

Особливо вагомим є внесок ООН у розвиток нормативної бази міжнародного права, зокрема в питаннях прав людини, міжнародного гуманітарного права, екологічного права тощо. Загальна декларація прав людини 1948 року, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Паризька кліматична угода, Глобальний договір про міграцію – це лише деякі приклади глобальних рамок, сформованих під егідою ООН [6].

У ХХІ столітті місія ООН набула нового виміру в контексті глобальних викликів: змін клімату, кіберзагроз, гібридних конфліктів, пандемій, кризи біженців. У відповідь на ці виклики організація ініціювала «Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», що містить 17 цілей сталого розвитку (ЦСР) – універсальну програму дій, схвалену усіма державами–членами [7].

Незважаючи на критику через надмірну бюрократію, повільність рішень та політичну поляризацію в Раді Безпеки, ООН залишається ключовим інструментом дипломатії, багатостороннього врегулювання та побудови глобальної довіри. Її роль – не лише реагувати на загрози, а й створювати умови для довготривалого миру, справедливості та стабільності [8].

1.2 Історичний контекст формування ООН

Створення Організації Об'єднаних Націй у 1945 році стало кульмінацією тривалих пошуків ефективного механізму підтримання міжнародного миру та безпеки. Передумовою виникнення ООН була глибока криза світової безпеки, спричинена Першою і Другою світовими війнами. Попередниця ООН – Ліга Націй – не змогла виконати своє завдання щодо запобігання новим війнам, насамперед через відсутність універсального членства, дієвих механізмів примусу і спільного бачення майбутнього світового порядку [9].

Ідея створення нової організації виникла ще під час війни. 1 січня 1942 року 26 держав антигітлерівської коаліції підписали Декларацію Об'єднаних Націй, у якій взяли на себе зобов'язання співпрацювати в боротьбі проти агресора та погодилися на принципи Атлантичної хартії. Це стало першим кроком до формалізації концепції нового глобального інституту [2].

Наступним важливим етапом стала конференція в Думбартон–Оксі (1944), де представники США, Великої Британії, СРСР та Китаю сформулювали основні принципи структури, повноважень та процедур майбутньої організації. Зокрема, було запропоновано створення Ради Безпеки з п'ятьма постійними членами, Генеральної Асамблеї, ЕКОСОП, Міжнародного Суду та Секретаріату [10].

Остаточне погодження ключових механізмів, включно з правом вето для постійних членів Ради Безпеки, було досягнуто на Ялтинській конференції у лютому 1945 року. Незважаючи на суперечливість цього положення, воно стало необхідним компромісом для залучення великих держав до підтримки нової системи [4].

Офіційне підписання Статуту ООН відбулося 26 червня 1945 року в Сан–Франциско, а 24 жовтня – після його ратифікації – організація формально

почала своє існування. Цей день щорічно відзначається як День Організації Об'єднаних Націй [2].

У 1960–х роках ООН стала платформою для масштабного процесу деколонізації. Ухвалення Генеральною Асамблеєю резолюції 1514, Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам, стало важливою віхою в міжнародному праві, яка дозволила десяткам нових держав приєднатися до ООН на рівноправних засадах [5].

У період холодної війни, попри часті блокування в Раді Безпеки через протистояння між США та СРСР, організація відіграла важливу роль у гуманітарній та соціальній сферах. Було створено численні спеціалізовані установи, які виконували завдання з охорони здоров'я, освіти, захисту прав людини та реагування на надзвичайні ситуації [6].

Після завершення біполярного протистояння у 1990–х роках ООН зосередилася на розбудові миру, запобіганні конфліктам і розвитку демократії. В цей період значно розширилася миротворча діяльність, були започатковані такі документи, як Декларація тисячоліття (2000) і Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року (2015) [7; 8].

Історичний розвиток ООН демонструє її здатність адаптуватися до нових викликів. Від реагування на збройні конфлікти – до забезпечення міжнародної солідарності у сферах клімату, охорони здоров'я, гуманітарного захисту та сталого розвитку, – організація залишається ключовим механізмом узгодження дій держав–членів в умовах зростаючої глобальної взаємозалежності [11].

1.3 Інституційна структура ООН

Організація Об'єднаних Націй має складну та багаторівневу інституційну структуру, яка дозволяє їй виконувати широкий спектр функцій у політичній, соціальній, економічній, правовій та гуманітарній сферах. Така структура забезпечує гнучкість у реагуванні на виклики міжнародної

спільноти та дозволяє об'єднувати ресурси держав–членів у межах багатосторонньої співпраці [1].

Згідно зі Статутом ООН, до шести головних органів організації належать: Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і Соціальна Рада (ЕКОСОП), Рада з опіки, Міжнародний суд та Секретаріат [2]. Кожен з цих органів має чітко визначені повноваження, функції та процедури роботи.

Генеральна Асамблея є найрепрезентативнішим органом, до складу якого входять усі держави–члени ООН – наразі їх 193. Вона розглядає питання міжнародної безпеки, економічного розвитку, прав людини, екології та гуманітарного права. Хоча її резолюції не мають юридично обов'язкової сили, вони відіграють важливу роль у формуванні міжнародної політики та правових стандартів [3].

Рада Безпеки відповідає за підтримання миру і безпеки у світі. Вона має право приймати обов'язкові до виконання рішення, а також санкціонувати застосування сили або введення санкцій. До її складу входять 15 членів, з яких 5 – постійні (США, Велика Британія, Франція, Росія, Китай) і мають право вето, а 10 обираються Генеральною Асамблеєю на два роки [4]. Саме через право вето діяльність Ради часто критикується за неефективність у конфліктних ситуаціях, де задіяні інтереси великих держав.

ЕКОСОП координує економічну, соціальну та гуманітарну діяльність ООН і спеціалізованих установ. Вона сприяє розвитку, реалізації міжнародних угод, оцінює глобальні тенденції та готує рекомендації. Її роль суттєво зросла в умовах реалізації Цілей сталого розвитку (ЦСР), що стали основою «Порядку денного до 2030 року» [5].

Рада з опіки, створена для нагляду за несамоверхніми територіями, фактично припинила свою діяльність у 1994 році після здобуття незалежності останньої підопічної території – Палау. Відтоді її функції

формально зберігаються, однак орган не проводить засідань і не бере участі у прийнятті рішень [6].

Міжнародний суд, розташований у Гаазі, є головним судовим органом ООН. Він вирішує юридичні спори між державами, а також надає консультативні висновки з правових питань, що їх ставлять Генеральна Асамблея або Рада Безпеки. Рішення суду є обов'язковими, але їх виконання залежить від політичної волі держав [7].

Секретаріат забезпечує адміністративну діяльність організації. Очолюється Генеральним секретарем, якого обирає Генеральна Асамблея за рекомендацією Ради Безпеки. Генеральний секретар виступає речником ООН, координатором діяльності між структурами та ініціатором мирних ініціатив. У XXI столітті Секретаріат приділяє особливу увагу питанням зміни клімату, цифрової трансформації, захисту прав людини й попередження конфліктів [8].

Окрім основних органів, у структурі ООН функціонують десятки спеціалізованих установ, програм і фондів. До них належать: ЮНІСЕФ – фонд захисту дітей; ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я; ПРООН – Програма розвитку ООН; ЮНЕСКО – Організація з питань освіти, науки і культури; МАГАТЕ – Міжнародне агентство з атомної енергії [1; 9].

Ці структури реалізують тисячі проєктів по всьому світу – від боротьби з бідністю до стримування поширення ядерної зброї. Їхня ефективність залежить від фінансування з боку держав-членів та політичної підтримки з боку керівних органів ООН.

Отже, інституційна структура ООН (таблиця 1) поєднує політичні, юридичні та виконавчі механізми, які дозволяють забезпечити багатовекторний підхід до вирішення міжнародних проблем. Саме ця

універсальність і координаційна здатність роблять організацію унікальною та незамінною у сучасному світі.

Таблиця 1 Організаційна структура ООН

Орган/установа	Функції	Особливості / Приклади
Генеральна Асамблея	Загальне обговорення світових проблем, рекомендації	Представництво всіх 193 держав-членів, ухвалює резолюції
Рада Безпеки	Мир і безпека, санкції, мандат на використання сили	15 членів, 5 постійних з правом вето (США, РФ, Китай, Велика Британія, Франція)
ЕКОСОП	Економічний, соціальний розвиток, координація програм	Співпраця з ЮНЕСКО, ВООЗ, ПРООН, МОП, МВФ
Міжнародний суд (Гаага)	Вирішення спорів між державами, консультативні висновки	Юрисдикція тільки щодо держав, рішення є обов'язковими
Секретаріат	Адміністративна та аналітична діяльність, реалізація рішень	Очолоється Генеральним секретарем (2025: Антоніу Гутерріш)
Рада з опіки	Нагляд за несамоверхніми територіями	Функції призупинено з 1994 року
Спеціалізовані	Розробка та втілення	ЮНІСЕФ, ВООЗ,

установи	проектів конкретних сферах	у	ЮНЕСКО, ПРООН, МАГАТЕ тощо
----------	-------------------------------	---	-------------------------------

РОЗДІЛ 2 СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

У розділі два розглядаються ключові виклики, з якими стикається сучасна міжнародна спільнота, та роль Організації Об'єднаних Націй у реагуванні на них. Окрему увагу приділено чотирьом найгострішим проблемним блокам: глобальній безпеці та збройним конфліктам, економічній нерівності й кризам, зміні клімату та питанням сталого розвитку, а також гуманітарним катастрофам і стану прав людини.

У підрозділі 2.1 аналізується діяльність ООН у сфері підтримання глобальної безпеки. Розглянуто проблеми реформування Ради Безпеки, ефективність миротворчих операцій, випадки політичної бездіяльності через право вето, а також сучасні загрози – гібридні конфлікти, тероризм, ядерне роззброєння та війна в Україні.

У підрозділі 2.2 досліджуються глобальні економічні виклики, що мають транснаціональний характер: зростання бідності, нерівний доступ до ресурсів і технологій, зростаюча заборгованість країн, кризи у продовольчій та енергетичній сферах. ООН, зокрема через ЕКОСОП, ПРООН, ЮНКТАД та інші інституції, координує програми з подолання нерівності, підтримки розвитку та мобілізації фінансування сталих рішень.

У підрозділі 2.3 представлено аналіз впливу кліматичних змін на міжнародні відносини. Зміна клімату розглядається як загроза міжнародній стабільності, що провокує нові конфлікти, міграцію та порушення прав людини. Висвітлено роль Паризької кліматичної угоди, Глобальної кліматичної конференції (COP), Програми ООН з довкілля (UNEP) та ініціативи "Decade on Ecosystem Restoration".

У підрозділі 2.4 здійснено огляд гуманітарних криз і порушень прав людини у світі, зокрема в М'янмі, Сирії, Афганістані, Колумбії та Україні. ООН діє через місії спостереження, гуманітарні програми, механізми притягнення до відповідальності та просування рівності й гендерної справедливості.

У підрозділі 2.5 розглядається проблема глобальної міграції, переміщення біженців і внутрішньо переміщених осіб. Масова міграція, спричинена війнами, змінами клімату та економічною нерівністю, стає критичним викликом. Аналізується роль ООН, зокрема УВКБ ООН (UNHCR) та Міжнародної організації з міграції (ІОМ), у забезпеченні захисту прав мігрантів. Наведено приклади – сирійська криза, українські переселенці, венесуельська міграція.

У підрозділі 2.6 висвітлено зростаючу роль кіберзагроз та інформаційної безпеки в системі міжнародної безпеки. Фейкові новини, інформаційні маніпуляції, втручання у вибори та атаки на критичну інфраструктуру дестабілюють міжнародний порядок. ООН через Робочу групу відкритого складу з ІКТ (OEWG on ICTs) та інші ініціативи намагається створити правила у сфері кібербезпеки.

У підрозділі 2.7 проаналізовано проблеми міжнародного правопорядку, зокрема слабкість механізмів притягнення до відповідальності, суперечності у діяльності Міжнародного кримінального суду (МКС), випадки ігнорування рішень міжнародних інституцій, такі як поведінка РФ щодо України. Підкреслено необхідність реформування механізмів відповідальності та зміцнення ролі міжнародного права.

Загалом розділ ілюструє, що сучасні виклики мають багатовимірний і комплексний характер, а ефективне реагування на них вимагає колективної, узгодженої дії міжнародної спільноти. ООН, незважаючи на структурні обмеження та політичні суперечності, залишається ключовим

гравцем у забезпеченні миру, розвитку та захисту людської гідності у глобальному масштабі.

2.1 Глобальна безпека та конфлікти

Глобальна безпека залишається ключовим напрямом діяльності Організації Об'єднаних Націй, що відображає її фундаментальну місію – збереження міжнародного миру. Після Другої світової війни світова спільнота поклала на ООН функцію гаранта безпеки, здатного попереджати та врегульовувати конфлікти, запобігати геноцидам і захищати цивільне населення [1].

Однак у XXI столітті характер конфліктів докорінно змінився. Замість традиційних міждержавних війн переважають внутрішні збройні конфлікти, гібридна агресія, тероризм, кіберзагрози, розповсюдження зброї масового знищення. Сучасні конфлікти нерідко мають транснаціональний характер і супроводжуються масовими порушеннями прав людини [6].

Центральним органом системи колективної безпеки є Рада Безпеки ООН. Вона має повноваження застосовувати санкції, схвалювати військові інтервенції та створювати міжнародні місії. Однак ефективність Ради обмежена політичними суперечностями між її постійними членами. Право вето перетворює цей орган на арену геополітичного протистояння, як це продемонстрували конфлікти в Сирії, Україні, Ємені [4].

Особливо гостро недосконалість механізмів глобальної безпеки проявилася під час російської агресії проти України. Незважаючи на резолюції Генеральної Асамблеї, що засуджують порушення суверенітету, Рада Безпеки залишилася паралізованою через вето з боку Російської Федерації, яка сама є стороною конфлікту [2]. Цей випадок підсилив заклики до реформування Ради Безпеки, зокрема скасування або обмеження права вето у випадках масових злочинів проти людства.

Попри політичні бар'єри, ООН продовжує здійснювати миротворчу діяльність через Департамент операцій з підтримання миру. Станом на 2024 рік ООН реалізує 11 активних миротворчих місій, серед яких місії в Демократичній Республіці Конго, Південному Судані, Лівані, Малі та на Кіпрі [5]. Миротворці ООН не лише забезпечують фізичну безпеку, а й сприяють політичному діалогу, демобілізації, роззброєнню та реінтеграції колишніх комбатантів, реформуванню правоохоронної системи [3].

Окремо слід згадати ініціативу "Action for Peacekeeping" (A4P), започатковану Генеральним секретарем, яка передбачає підвищення ефективності, прозорості та мобільності миротворчих операцій [8]. Одним із ключових викликів залишаються обмежені ресурси, повільне розгортання місій, низька підтримка з боку країн-донорів і обмежені мандати, які не завжди дозволяють захищати цивільне населення.

ООН також відіграє роль у зміцненні інституційної стійкості держав. Через Програму розвитку (ПРООН) та миробудівну комісію організація інвестує в запобігання конфліктам, розбудову демократичного врядування та перехідне правосуддя в постконфліктних суспільствах [5].

Таким чином, діяльність ООН у сфері глобальної безпеки залишається вкрай актуальною, однак не позбавлена структурних обмежень. Організація відіграє важливу роль у стримуванні ескалації конфліктів і стабілізації кризових регіонів, проте її ефективність прямо залежить від політичної волі держав-членів і здатності до реформування системи колективної безпеки.

Крім традиційних збройних конфліктів, одним із найсерйозніших викликів глобальній безпеці є кіберзагрози, які можуть паралізувати системи управління, інфраструктуру, фінансові установи та навіть виборчі процеси. Хоча ООН не має окремої структури для кібербезпеки, на її платформі

відбуваються важливі дискусії щодо необхідності створення міжнародних норм поведінки у кіберпросторі [11].

Ще одним аспектом сучасних викликів є тероризм, що трансформується, набуваючи як мережевої, так і ідеологічно децентралізованої форми. У відповідь на це ООН створила Глобальну контртерористичну стратегію, яка передбачає не лише боротьбу з радикалізацією та фінансуванням терористичних організацій, а й запобігання конфліктам через соціально–економічну інтеграцію населення [12].

Кризи безпеки часто тісно пов'язані з гуманітарними катастрофами, такими як потоки біженців, голод, епідемії. Наприклад, за даними UNHCR, на кінець 2023 року понад 110 мільйонів людей були вимушено переміщені внаслідок конфліктів, включаючи Сирію, Судан, Афганістан, Україну [13]. Це становить безпрецедентний тиск на держави–сусіди, міжнародні гуманітарні організації, та викликає політичну напругу в регіонах.

ООН також виступає координаційним центром у відповідь на кризи. Наприклад, Програма Всесвітньої продовольчої допомоги (WFP) є однією з ключових агенцій, що діють у зонах збройних конфліктів, постачаючи харчі, медикаменти та інші ресурси в умовах, коли державна інфраструктура зруйнована [14].

Не менш важливим інструментом є підтримка постконфліктного відновлення, що включає інституційну реформу, процеси примирення та справедливості. Комісія ООН з миробудівництва активно працює над стабілізацією таких країн, як Ліберія, Сьєрра–Леоне, Центральноафриканська Республіка [15]. Такий підхід базується на принципі «більше, ніж просто мир» – тобто не лише припинення вогню, а створення передумов для сталого миру.

Підсумовуючи, можна зазначити, що діяльність ООН у сфері глобальної безпеки охоплює значно ширше коло питань, ніж лише миротворчість.

Організація намагається адаптуватися до нових форм загроз через міжвідомчу співпрацю, партнерство з громадянським суспільством, реформування мандатів і впровадження інноваційних механізмів підтримки миру [16]. Проте ефективність цих зусиль залишається нерівномірною і залежить від політичного консенсусу, ресурсів і спроможності системи ООН реагувати на динаміку глобальних викликів.

2.2 Глобальні економічні проблеми

Глобальні економічні проблеми залишаються однією з найсерйозніших загроз міжнародній стабільності. Питання економічної нерівності, нестабільності ринків, зовнішньої заборгованості країн, зростаючої цифрової нерівності та продовольчої кризи постають не лише як національні виклики, а як глобальні явища, які вимагають колективної реакції. У цих умовах роль ООН та її економічних і соціальних структур є визначальною [6].

Програма розвитку ООН (ПРООН) у «Звіті про людський розвиток 2023» зазначає, що понад 700 мільйонів людей у світі живуть за межею бідності, а найбільше зростання соціально–економічної вразливості спостерігається в країнах, які найбільше постраждали від пандемії COVID–19, конфліктів і кліматичних змін [19].

Прийняття у 2015 році «Порядку денного в сфері сталого розвитку до 2030 року» та Цілей сталого розвитку (ЦСР) стало спробою створити глобальну систему відповіді на ці виклики. Зокрема, ЦСР №1, 8 і 10 прямо стосуються економічного розвитку, працевлаштування, зменшення нерівності та забезпечення рівного доступу до ресурсів [5].

Проблема боргової пастки для країн Глобального Півдня особливо загострилася у постпандемічний період. Станом на 2023 рік понад 50 країн наблизились до межі дефолту через значне зростання зовнішнього боргу, що обмежує їхній доступ до інвестицій та соціальних видатків. У відповідь

ЕКОСОР ООН виступає за розробку нових механізмів боргової реструктуризації [6].

У звіті Департаменту економічних і соціальних справ ООН за 2024 рік підкреслюється зростання розриву між цифровими економіками. Цифрова трансформація, яка забезпечила нові можливості для розвитку, водночас посилила нерівність між країнами, де частина держав залишається відрізаною від цифрової інфраструктури [18].

ЮНКТАД у «Звіті про цифрову економіку» за 2023 рік вказує, що розвинуті країни отримують понад 90 % прибутку від цифрових платформ, тоді як багато держав Африки та Південної Азії мають обмежений доступ до хмарних технологій, високошвидкісного інтернету та цифрової освіти [17].

Серйозною загрозою залишається і продовольча безпека. За даними Всесвітньої продовольчої програми, понад 300 мільйонів людей у 2023 році опинилися на межі голоду через військові конфлікти, зміну клімату та інфляцію на ринках зернових [14]. ООН у відповідь розгортає гуманітарні програми, проте масштаби проблеми потребують глибших системних змін.

Таким чином, економічна нестабільність у глобальному вимірі набуває багатогранного характеру – від зростання бідності й боргової залежності до цифрової ізоляції та браку продовольства. У цих умовах ООН відіграє критично важливу роль, координуючи зусилля держав-членів і створюючи рамкові програми для боротьби з економічною уразливістю.

Окрему увагу в економічному вимірі міжнародних проблем привертає інфляційна нестабільність та нестача ліквідності у найбільш бідніших країнах [19]. Їх узагальнено в таблиці нижче:

Таблиця 2 Глобальні економічні виклики та реакція ООН

Глобальний	Характеристика	Відповідні ініціативи
------------	----------------	-----------------------

економічний виклик		ООН
Бідність та соціальна вразливість	Понад 700 млн осіб живуть за межею бідності	ЦСР 1, 8, 10, звіти ПРООН
Зовнішня боргова залежність	Багато країн наблизились до дефолту, борг >100% ВВП	ЕКОСОР, реструктуризація боргів
Цифрова нерівність	90% прибутку від цифрових платформ – у розвинених країнах	ЮНКТАД, політики цифрової інклюзії
Продовольча нестабільність	Понад 300 млн людей на межі голоду (2023)	WFP, гуманітарна допомога
Інфляційна нестабільність та нестача ліквідності	Країни не мають доступу до дешевих кредитів, залежність від позик	ПРООН, міжнародні донори
Енергетична бідність	Близько 800 млн людей без доступу до електроенергії	ЮНЕП, інвестиції у відновлювану енергетику
Нелегальні фінансові потоки	Втрати у бюджетах через ухилення від податків	Міжурядовий діалог щодо глобального оподаткування
Нерівність доходів (коефіцієнт Джині)	Високий рівень нерівності спричиняє соціальну нестабільність	HDR 2023, соціальні програми

Недостатня участь країн Глобального Півдня у фінансових установах	Обмежений вплив на рішення в МВФ та Світовому банку	Ініціативи Генерального секретаря ООН
---	---	---------------------------------------

За даними ПРООН, фінансові інститути багатьох країн, що розвиваються, не мають доступу до дешевих кредитів, що змушує їх залежати від зовнішніх донорів і комерційних позик під високі відсотки. Це посилює макроекономічну нестабільність і підриває зусилля в галузі сталого розвитку [19].

Енергетична бідність – ще один аспект сучасних економічних викликів. Близько 800 мільйонів людей у світі не мають доступу до електроенергії, а ще більше – не мають надійного доступу до чистих джерел енергії. Таке відставання обмежує інноваційний потенціал, економічне зростання та якість життя в цілому. ЕКОСОП та Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) впроваджують ініціативи для розвитку відновлюваної енергетики в африканських та азійських країнах [6].

Важливо також звернути увагу на нелегальні фінансові потоки та ухилення від сплати податків транснаціональними корпораціями. За оцінками ООН, щороку втрачаються сотні мільярдів доларів, які могли б бути спрямовані на розвиток інфраструктури, охорону здоров'я та освіти. У 2023 році ООН підтримала міжурядовий діалог про створення глобальної податкової конвенції з метою прозорішого розподілу доходів [5].

Ще одним гострим питанням є економічна нерівність між країнами та всередині них. За даними Human Development Report 2023, коефіцієнт Джині (який вимірює нерівність доходів) залишається високим у більшості країн Глобального Півдня, що призводить до політичної напруги, соціальних протестів та втрати довіри до державних інституцій [19].

У цьому контексті важливою ініціативою є також реформа глобальної фінансової архітектури, яку просуває Генеральний секретар ООН. Вона передбачає збільшення участі країн, що розвиваються, у прийнятті рішень у таких установах, як Міжнародний валютний фонд та Світовий банк. Питання підвищення «глобальної справедливості» фінансової системи звучить все голосніше на щорічних форумах ЕКОСОП [6].

Пандемія COVID-19 стала одним із найсерйозніших глобальних економічних шоків XXI століття, спричинивши масові скорочення виробництва, безпрецедентне зростання безробіття, дестабілізацію фінансових ринків та розриви в глобальних ланцюгах постачання. За даними Світового банку, внаслідок пандемії понад 100 мільйонів людей у всьому світі опинилися за межею крайньої бідності [22]. Економіки країн, що розвиваються, зазнали особливо тяжкого удару через нестачу фінансових резервів та інфраструктури для подолання наслідків кризи [23].

ООН, у співпраці з міжнародними фінансовими інституціями, ініціювала програми екстреної допомоги. Спільно з Міжнародним валютним фондом (МВФ) та Світовим банком було впроваджено низку антикризових ініціатив: реструктуризація боргів, підтримка бюджетного фінансування, вакцинація, зміцнення систем охорони здоров'я. Зокрема, Програма розвитку ООН (ПРООН) координувала «Socio-Economic Response Plan», який охопив понад 100 країн [24].

У цьому контексті важливу роль відіграє також Група двадцяти (G20), яка, попри неформальний статус, стала глобальним координатором фінансових рішень під час пандемії. G20 спільно з ООН запровадила ініціативу DSSI (Debt Service Suspension Initiative) для тимчасового припинення обслуговування боргів найбільш біднішими країнами, що дозволило перенаправити кошти на боротьбу з наслідками пандемії [25]. Така співпраця показала важливість синергії між багатосторонніми

організаціями для запобігання колапсу глобальної економіки в умовах кризи.

Разом із цим, постковідна реальність виявила системні вразливості – нерівний доступ до вакцин, цифрову нерівність, залежність від зовнішнього фінансування, які й надалі створюють виклики для справедливого та інклюзивного економічного відновлення. У зв'язку з цим ООН наголошує на необхідності реформування глобальної фінансової системи задля забезпечення стійкого розвитку [5; 24].

Таким чином, глобальні економічні виклики становлять багатовимірну загрозу для стабільності та розвитку держав у XXI столітті. Економічна нерівність, зовнішня заборгованість, нестача доступу до цифрових технологій і продовольчих ресурсів вимагають скоординованої міжнародної відповіді. ООН, зокрема через ПРООН, ЕКОСОП, ЮНКТАД та інші структури, відіграє ключову роль у формуванні стратегій подолання цих проблем. Водночас ефективність цих заходів залежить від політичної волі держав-членів, справедливого розподілу ресурсів та готовності реформувати глобальну економічну архітектуру в інтересах сталого розвитку.

2.3 Кліматичні зміни та сталий розвиток

Кліматичні зміни є однією з найсерйозніших загроз людству, які мають довгостроковий і глобальний характер. Вони впливають на продовольчу безпеку, рівень моря, природні катастрофи, доступ до питної води, енергетику та здоров'я населення. За оцінками Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), людство вже впритул наблизилось до порогу зростання температури на $+1.5^{\circ}\text{C}$, що може спричинити незворотні екосистемні зрушення [20].

У відповідь на загрозу зміни клімату, ООН стала головною платформою глобального екологічного управління. Ще у 1992 році в Ріо-де-Жанейро

було ухвалено Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату, яка заклала основу для подальших домовленостей – Кіотського протоколу (1997) та Паризької кліматичної угоди (2015). Паризька угода стала етапним рішенням, зобов'язавши держави вжити заходів для обмеження глобального потепління до 2°C, а бажано – до 1.5°C [21].

ООН також координує реалізацію Цілей сталого розвитку (ЦСР), з яких принаймні дев'ять безпосередньо стосуються екологічної стійкості, управління ресурсами та кліматичної адаптації (зокрема, ЦСР 6, 7, 11, 12, 13, 14, 15). Вони слугують дорожньою картою для переходу до більш справедливого та екологічно збалансованого майбутнього [5].

Станом на 2023 рік, однією з ключових ініціатив стала Декада з відновлення екосистем (2021–2030), оголошена ООН задля мобілізації зусиль щодо відновлення деградованих земель, лісів, річок і прибережних зон. До цієї ініціативи активно долучилися як держави, так і громадянське суспільство, бізнес і наукова спільнота [22].

Особливе значення мають дії щодо кліматичного фінансування. Незважаючи на обіцянки розвинених країн виділяти щорічно \$100 млрд для допомоги країнам, що розвиваються, реальне фінансування залишається нижчим. Програма розвитку ООН та Зелений кліматичний фонд підтримують проекти з енергетичної трансформації, проте обсяг фінансування досі не відповідає масштабам викликів [23].

ООН підкреслює необхідність кліматичної справедливості – концепції, згідно з якою держави, які найменше спричинили зміну клімату, не повинні нести на собі основний тягар її наслідків. З цією метою на Конференції ООН зі зміни клімату (COP27, 2022) було ухвалено рішення про створення фонду відшкодування збитків для найбільш вразливих країн [24].

Таким чином, ООН відіграє провідну роль у розробці міжнародних правових рамок, фінансових інструментів і політичних механізмів для

боротьби зі зміною клімату. Однак ефективність зусиль у цій сфері значною мірою залежить від спроможності держав забезпечити амбітні національні цілі, дотримуватися екологічних стандартів і реалізовувати стратегії адаптації на практиці.

Крім глобального політичного керівництва, важливим аспектом кліматичних зусиль ООН є залучення регіонального та місцевого рівнів. Організація активно підтримує інтеграцію кліматичних стратегій у національні плани розвитку через механізми, як-от Національно визначені внески (NDCs), затверджені в межах Паризької угоди. Ці внески є добровільними, але зобов'язальними документами, в яких держави визначають свої цілі зі скорочення викидів парникових газів і заходи з адаптації [21].

Також посилюється співпраця між ООН і приватним сектором. Наприклад, ініціатива UN Global Compact об'єднує понад 15 000 компаній з усього світу, які зобов'язалися діяти відповідно до принципів сталого розвитку, включаючи екологічну відповідальність [18]. Така взаємодія з бізнесом дозволяє мобілізувати фінансові, інноваційні та управлінські ресурси для досягнення кліматичних цілей.

Крім того, кліматична тематика тісно пов'язана з правами людини. Порушення екологічного балансу веде до зростання кількості кліматичних біженців, посилення соціальної нерівності та загрози для вразливих груп населення. Управління Верховного комісара ООН з прав людини (OHCHR) неодноразово наголошувало, що зміна клімату – це не лише екологічна, а й гуманітарна та правова проблема [17].

З метою просування науково обґрунтованої політики ООН активно залучає міжурядові наукові органи, зокрема Міжурядову групу експертів зі зміни клімату (IPCC), яка публікує оглядові доповіді про стан клімату та

прогнози на майбутнє. Дані IPCC використовуються державами під час формування своїх національних екологічних стратегій [27].

Ще одним важливим елементом кліматичної політики ООН є екологічна освіта. Через ЮНЕСКО та інші агентства реалізуються програми для навчальних закладів і громад з метою формування культури відповідального споживання, «зеленої» економіки та еко-інновацій. Визнано, що лише зміна свідомості може забезпечити довготривалий ефект у боротьбі зі зміною клімату [4].

Окрему роль у досягненні цілей сталого розвитку та зниженні кліматичних ризиків відіграє впровадження «зелених» технологій – відновлюваних джерел енергії, інновацій в аграрному секторі, циркулярної економіки. Такі технології дозволяють скоротити викиди парникових газів і водночас забезпечити економічне зростання. Згідно з ООН, глобальні інвестиції в чисту енергетику у 2023 році перевищили 1,7 трильйона доларів США, переважно за рахунок Китаю, ЄС і США [26].

У рамках концепції ESG (Environmental, Social, Governance) компанії та уряди дедалі активніше звітують про свою екологічну відповідальність і сталий вплив. ООН через ініціативу «Global Compact» та UNEP FI сприяє розвитку прозорих стандартів звітності, щоб направити фінансові потоки у сталу економіку [27].

На міжнародному рівні провідну роль у формуванні кліматичної політики відіграють три геополітичні гравці. Китай – найбільший у світі емітент CO₂ – оголосив про стратегію досягнення вуглецевої нейтральності до 2060 року. Країна є лідером з інвестицій у сонячну енергетику та електромобілі [28]. Європейський Союз впроваджує масштабну ініціативу «Зелений курс» (Green Deal), що передбачає скорочення викидів на 55% до 2030 року та введення прикордонного вуглецевого податку (CBAM) [29].

США, після повторного приєднання до Паризької угоди у 2021 році, активно просуває Закон про зниження інфляції (Inflation Reduction Act), який містить великі інвестиції у відновлювану енергетику, електротранспорт і дослідження в галузі клімату [30]. Ці ініціативи мають не лише екологічний, але й геополітичний вимір, формуючи нову архітектуру глобального сталого розвитку.

Попри це, глобальна відповідь на кліматичну кризу залишається нерівномірною. Країни, що розвиваються, часто стикаються з обмеженим доступом до «зелених» технологій і фінансування, що підсилює глобальну кліматичну несправедливість. Саме тому ООН продовжує закликати до кліматичної солідарності, зокрема через Фонд втрат і збитків для найбільш уразливих держав [5; 27].

Таким чином, зміна клімату є не лише екологічним, а й соціально–економічним та гуманітарним викликом, що вимагає системного підходу. Організація Об'єднаних Націй виступає ключовим координатором міжнародних зусиль у цій сфері – від розробки правових рамок і наукового супроводу до фінансування адаптаційних стратегій та підтримки країн, що розвиваються. Водночас глобальна відповідь на кліматичну кризу потребує не лише міжнародної співпраці, але й політичної волі, залучення приватного сектору, інвестицій у «зелені» технології та активізації громадянського суспільства. Лише комплексне й солідарне реагування може забезпечити сталий розвиток і зберегти планету для майбутніх поколінь.

2.4 Людські права та гуманітарні кризи

Захист прав людини – одна з ключових місій Організації Об'єднаних Націй з моменту її створення. Прийняття Загальної декларації прав людини у 1948 році стало основоположним актом міжнародного гуманітарного

права, а система захисту прав людини під егідою ООН постійно розширювалася й зміцнювалася [2].

Головним органом системи ООН у сфері прав людини є Управління Верховного комісара ООН з прав людини (ОНСНР), яке координує моніторинг, захист та розвиток стандартів у галузі прав людини. ОНСНР забезпечує підтримку незалежних механізмів, зокрема Спеціальних доповідачів, а також здійснює технічну допомогу країнам у впровадженні міжнародних норм [21].

ООН також відіграє ключову роль у координації гуманітарного реагування на надзвичайні ситуації. Управління з координації гуманітарних питань (ОСНА) організовує надання невідкладної допомоги в регіонах, постраждалих від стихійних лих, епідемій або конфліктів [19]. Наприклад, у відповідь на землетруси в Туреччині та Сирії 2023 року або повномасштабну війну в Україні після 2022 року, ООН координувала надання фінансової, медичної та продовольчої підтримки [19].

Гострою проблемою сучасності залишається питання вимушених переселенців. За даними UNHCR, на 2023 рік кількість вимушено переміщених осіб у світі перевищила 114 мільйонів – рекорд за всю історію спостережень. Причини цього явища – війни, політичні репресії, насильство та зміна клімату [13]. UNHCR спільно з іншими агентствами ООН організовує гуманітарні місії, табори для біженців і програми реінтеграції [13].

Особливу увагу ООН приділяє захисту вразливих категорій населення – жінок, дітей, осіб з інвалідністю. ЮНІСЕФ реалізує програми у сфері охорони здоров'я, освіти та захисту прав дітей у понад 190 країнах світу [20]. Завдяки підтримці ООН у багатьох кризових регіонах вдалося зменшити рівень дитячої смертності, забезпечити базові освітні потреби та запровадити програми вакцинації [20].

ООН також послідовно виступає проти злочинів проти людяності, расової дискримінації, тортур та інших форм порушень прав людини. Завдяки роботі Міжнародного кримінального суду, підтриманого Радою Безпеки ООН, можливо притягати до відповідальності винних у найтяжчих міжнародних злочинах [7]. Це важливо для формування міжнародної системи правосуддя та недопущення безкарності.

ООН також відіграє важливу роль у документуванні порушень прав людини у зонах конфліктів. Наприклад, у контексті повномасштабної агресії Російської Федерації проти України, Управління Верховного комісара з прав людини регулярно публікує звіти про вбивства цивільних, тортури, депортації та обстріли об'єктів цивільної інфраструктури [21]. Ці звіти мають важливе значення для майбутнього притягнення до відповідальності та фіксації злочинів проти людяності.

У Республіці М'янма після військового перевороту 2021 року, ООН через спеціального доповідача та місію з незалежного розслідування порушень прав людини висвітлює переслідування політичних опонентів, застосування тортур, масові затримання та насильство щодо мирного населення [21]. Аналогічні місії діють у Судані, Сирії, Венесуелі та Афганістані.

Крім того, ООН координує глобальні кампанії проти сексуального насильства у конфліктах, наприклад, у Демократичній Республіці Конго, Центральноафриканській Республіці та Південному Судані. Завдяки зусиллям Програми розвитку ООН (ПРООН), Фонду народонаселення (UNFPA) та Інституту ООН з навчання і досліджень (UNITAR) у цих країнах відкрито центри підтримки жертв, ініційовано судові процеси та запроваджено освітні програми [10; 31].

Особливої уваги заслуговує діяльність ООН у сфері прав жінок і гендерної рівності. UN Women впроваджує десятки проектів з економічного

підсилення жінок, захисту від домашнього насильства та розширення участі жінок у миротворчих процесах. Наприклад, у Колумбії, у процесі реалізації мирної угоди між урядом і FARC, за участі ООН було створено механізми забезпечення прав жінок у постконфліктній відбудові [18].

У сфері прав осіб з інвалідністю ООН виступає ініціатором та координатором виконання Конвенції про права осіб з інвалідністю (2006), сприяючи включенню принципу доступності та рівності в усі сфери суспільного життя. Наприклад, в Індонезії, Грузії та Марокко ПРООН підтримало розробку інклюзивних програм професійного навчання для молоді з інвалідністю [10].

Таким чином, Організація Об'єднаних Націй відіграє системну роль у забезпеченні прав людини – від моніторингу та правозахисного супроводу до гуманітарного реагування та побудови інклюзивного розвитку в країнах, що зазнають потрясінь. Її діяльність охоплює правову, медичну, освітню, соціальну та інституційну сфери, що свідчить про універсальність мандату у сфері захисту людської гідності.

Одним із найрезонансніших гуманітарних викликів останніх років стала повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 року. ООН від початку війни активно залучена до моніторингу дотримання прав людини та надання гуманітарної допомоги. Управління Верховного комісара з прав людини (ОНЧР) документує порушення прав людини, включаючи цілеспрямовані обстріли цивільної інфраструктури, катування, масові депортації та примусову фільтрацію населення на тимчасово окупованих територіях [21].

За оцінками ООН, кількість українців, які потребують гуманітарної допомоги, перевищує 17 мільйонів осіб, зокрема внутрішньо переміщених осіб, людей похилого віку, осіб з інвалідністю, жінок і дітей. Координаторка з гуманітарних питань в Україні Деніз Браун неодноразово

наголошувала, що гуманітарна ситуація залишається критичною, особливо в прифронтових регіонах [19].

Програма розвитку ООН (ПРООН) і ЮНІСЕФ у співпраці з українським урядом реалізують програми психологічної підтримки для дітей, реабілітації зруйнованої інфраструктури, підтримки малого бізнесу та забезпечення продовольчої безпеки. За даними UNICEF, понад 5 мільйонів українських дітей зазнали прямого впливу війни, зокрема через евакуацію, втрату домівок і переривання освіти [20].

У рамках механізмів притягнення до відповідальності, ООН підтримує роботу незалежної Місії з розслідування в Україні, яка збирає докази воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Це важливий крок у забезпеченні справедливості та відновленні довіри до міжнародного гуманітарного права [21].

Окрему категорію порушень прав людини становлять системні дискримінації та насильство проти корінних народів і національних меншин. Наприклад, ООН неодноразово висловлювала стурбованість щодо порушення прав уйгурів у Сіньцзяні (Китай), де фіксується масове затримання, культурна асиміляція та цифровий нагляд [31]. Аналогічно, у М'янмі, рохінджа зазнали етнічних чисток, що визнано ООН однією з наймасштабніших гуманітарних катастроф останніх десятиліть [32].

У Латинській Америці та Північній Америці представники корінних громад стикаються з проблемами насильницького відчуження земель, недоступу до освіти, медицини, чистої води. За даними Постійного форуму ООН з питань корінних народів, такі громади є одними з найбільш вразливих до наслідків кліматичних змін і соціальної маргіналізації [33].

Кліматичні зміни створюють додатковий вимір гуманітарних криз. Посухи, повені, зростання рівня моря та екстремальні погодні явища призводять до втрати джерел існування, переміщення населення та загострення

конфліктів за ресурси. За даними Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (IPCC), до 2050 року кліматичні фактори можуть змусити переміститися до 200 мільйонів людей [34].

Ці явища особливо виразно проявляються у країнах Африки, Південної Азії та Океанії, де ООН через такі структури, як WFP, UNEP та UNHCR, активно впроваджує програми зміцнення кліматичної стійкості, попередження голоду та управління кліматичною міграцією [5; 35].

Кліматична справедливість стає новим етичним виміром міжнародної політики, адже вразливі спільноти, які найменше спричинили зміну клімату, несуть найбільші втрати. Саме тому ООН закликає до створення механізмів компенсацій та адаптаційної підтримки, щоб уникнути перетворення кліматичної кризи на фактор глобального дестабілізаційного ланцюга [36].

2.5 Міграція, біженці та внутрішньо переміщені особи

У XXI столітті міграція набула безпрецедентних масштабів, ставши ключовим глобальним викликом для міжнародної безпеки, соціальної стабільності та прав людини. Війни, збройні конфлікти, політичні переслідування, економічна нерівність та зміни клімату – усе це є основними факторами, що змушують мільйони людей залишати свої домівки [13; 34].

За даними УВКБ ООН, станом на кінець 2023 року у світі нараховувалося понад 117 мільйонів вимушено переміщених осіб, включаючи біженців, шукачів притулку та внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [13]. Зокрема, сирійська криза, що триває з 2011 року, стала причиною найбільшої кількості біженців у світі – понад 6,8 мільйона осіб [32].

Ситуація в Україні після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році: за даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні перевищила 5 мільйонів, а понад 6 мільйонів

українців шукають захисту за кордоном [37]. Водночас, у Латинській Америці ситуація у Венесуелі спричинила одну з наймасовіших міграцій у Західній півкулі: понад 7 мільйонів людей залишили країну з 2015 року [38].

ООН через свої спеціалізовані установи – УВКБ ООН (UNHCR), МОМ (IOM), а також програми як UNICEF і WFP – координує діяльність із надання гуманітарної допомоги, захисту прав біженців, відновлення інфраструктури та реалізації програм інтеграції. Наприклад, UNHCR забезпечує правовий захист, житло, продовольство та доступ до освіти для переміщених осіб, а IOM відповідає за реєстрацію, транспорт, логістику та соціальну адаптацію [13; 39].

Крім гуманітарного виміру, вимушена міграція має безпекові наслідки: нестабільність у прикордонних регіонах, посилення ксенофобії, зростання напруженості у країнах прийому. Саме тому ООН вважає управління міграцією не лише правозахисним, а й стратегічним компонентом забезпечення міжнародного миру [5; 40].

З 2018 року в дію вступив Глобальний договір щодо безпечної, впорядкованої та законної міграції (Global Compact for Migration), який став першим загальнодержавним документом, що координує підходи до міграції між країнами [41]. Його реалізація передбачає права мігрантів, боротьбу з торгівлею людьми, зміцнення прикордонного контролю та міжнародне співробітництво.

Таким чином, проблема масової міграції виступає перехідним містком між темами гуманітарної безпеки, прав людини та глобального врядування. Її вирішення вимагає комплексного підходу з боку міжнародної спільноти, орієнтованого не лише на подолання наслідків, а й на усунення першопричин.

2.6 Інформаційна безпека та кіберзагрози

У цифрову епоху інформаційна безпека стала не менш важливою складовою глобальної стабільності, ніж фізичний захист кордонів чи оборонна здатність. Поширення фейкових новин, гібридна війна, кібератаки на інфраструктуру, втручання у вибори та маніпулювання громадською думкою стали серйозними викликами для міжнародного миру та довіри між державами [42].

Кіберзагрози мають транснаціональний характер: атаки можуть бути здійснені з однієї країни, а вплив відчує інша – без прямої військової агресії. Серед найбільш резонансних прикладів – втручання у президентські вибори у США (2016), масові атаки на енергетичну інфраструктуру України (2015, 2022), шкідливе програмне забезпечення WannaCry, яке паралізувало медичні системи та підприємства в понад 100 країнах [43].

Зростає використання інформаційних операцій як частини зовнішньополітичної стратегії: створення фейкових акаунтів, фабрикацій, дезінформаційних кампаній і «тролінгових ферм». Такі операції послаблюють демократичні інститути, сприяють поляризації суспільств і ускладнюють міжнародне співробітництво [44].

ООН визнає кіберзагрози пріоритетним напрямом своєї діяльності. З 2019 року функціонує Відкрита робоча група з питань інформаційно-комунікаційних технологій (Open-ended Working Group on ICTs), яка працює над формуванням універсальних правил поведінки держав у кіберпросторі, запобіганню конфліктам та сприянням довірі [45].

Також Генеральна Асамблея неодноразово ухвалювала резолюції щодо «розробки міжнародного права в сфері кібербезпеки», зокрема підкреслюючи необхідність дотримання прав людини, свободи

висловлення думок та непорушності суверенітету в цифровому середовищі [46].

Кіберзагрози також зачіпають критично важливу інфраструктуру – енергетику, медицину, транспорт. У 2022 році понад 70% держав-членів ООН повідомили про зростання атак на державні установи, банки, лікарні. Це посилює ризик не лише економічної дестабілізації, а й порушень базових прав людини – на безпеку, приватність, доступ до інформації [47].

У відповідь, ООН активно співпрацює з такими платформами, як Internet Governance Forum, ITU та приватний сектор для створення міжнародних механізмів цифрової відповідальності. Серед ініціатив – створення спільного механізму попередження кібератак, стандарти безпечного зберігання даних і просування цифрової грамотності [48].

Таким чином, інформаційна безпека є критично важливою для глобального управління. Вона охоплює як технологічні, так і правові, етичні та гуманітарні виміри, вимагаючи тісної міждержавної координації та прозорих стандартів.

2.7 Виклики міжнародного правопорядку

Міжнародне право – основа співіснування держав у глобальній системі, однак на практиці його дотримання часто залежить не стільки від юридичних норм, скільки від політичної волі та балансу сил. В останні роки міжнародний правопорядок зазнав серйозних потрясінь: від ігнорування рішень судів до заперечення юрисдикції ключових інституцій.

Одним із найгостріших викликів є відсутність ефективного механізму притягнення до відповідальності за грубі порушення міжнародного права, зокрема злочини проти людяності, військові злочини та акти агресії. Попри наявність Міжнародного кримінального суду (МКС), його мандат залишається обмеженим – як через відмову деяких держав визнавати його юрисдикцію, так і через політичний тиск [49].

Прикладом є ситуація з російською агресією проти України. У 2023 році МКС видав ордер на арешт президента РФ за воєнні злочини, однак РФ не визнає юрисдикцію суду й категорично відкидає співпрацю [50]. Це свідчить про обмежену дієвість міжнародного правосуддя щодо країн, які мають значний політичний або військовий потенціал.

Крім того, рішення Міжнародного Суду ООН також часто ігноруються. Так, РФ не виконала ухвалу суду щодо припинення воєнних дій на території України, що ставить під сумнів авторитет судової системи ООН і ефективність міжнародного примусу [7].

Міжнародне право також стикається з викликами щодо універсальності та селективного підходу. Деякі держави – зокрема США, Китай, Ізраїль – відкрито або частково відмовляються визнавати юрисдикцію МКС, що створює подвійні стандарти. Це послаблює довіру до міжнародних норм і стимулює безкарність [51].

Відповіддю на ці проблеми можуть стати реформи міжнародного правосуддя, посилення ролі Римського статуту, створення гібридних трибуналів (наприклад, щодо злочину агресії), а також тісніша співпраця між МКС, Радою Безпеки ООН і регіональними органами правосуддя [52].

Ще однією суттєвою проблемою є відсутність універсального правового механізму для реагування на порушення суверенітету або злочини агресії, якщо Рада Безпеки ООН не може виконати свої функції через право вето постійних членів. Наприклад, спроби передати ситуацію в Сирії або М'янмі на розгляд МКС блокувалися резолюціями в Раді Безпеки, які не набрали одностайної підтримки [2; 53]. Це ставить під сумнів ефективність існуючих міжнародних структур і стимулює дискусії щодо реформи Ради Безпеки ООН.

Згідно з ініціативами країн Глобального Півдня та ЄС, дедалі частіше лунають заклики до розширення складу Ради Безпеки, обмеження права

вето у випадках масових злочинів (геноциду, етнічних чисток) і посилення ролі Генеральної Асамблеї у захисті прав людини [54].

Не менш актуальною є проблема відсутності примусового механізму для забезпечення виконання рішень міжнародних судів, навіть якщо держава є стороною відповідної конвенції чи договору. Часто ці рішення залишаються символічними або потребують окремого тиску з боку міжнародної спільноти [55].

Крім того, посилюється політизація міжнародного правосуддя, коли трибунали або санкційні механізми застосовуються вибірково – до політично слабших країн або неавторитетних режимів. Це створює загрозу підриву довіри до всієї системи міжнародного права та правосуддя [51].

У відповідь на ці виклики провідні науковці, правозахисні організації та окремі уряди просувають концепцію «міжнародного правосуддя нового покоління», яка передбачає гібридні механізми: національні суди зі спеціальними мандатами, регіональні трибунали, незалежні розслідувальні органи під егідою ООН (наприклад, Механізм для Сирії, М'янми тощо) [56].

Ключовим завданням майбутнього є не лише реформування міжнародного правосуддя, а й зміцнення принципу невідворотності відповідальності як запобіжника повторення масових порушень. Без цього міжнародне право залишатиметься переважно декларативним, а глобальний порядок – крихким і вибіркоким.

Таким чином, попри значні досягнення міжнародного права, виклики його реалізації вказують на потребу глибоких реформ інституційної архітектури глобального правопорядку. Без дієвих механізмів притягнення до відповідальності принцип верховенства права залишається декларативним.

РОЗДІЛ 3 РОЛЬ ООН У ВИРІШЕННІ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ

Розділ три присвячено практичним аспектам діяльності Організації Об'єднаних Націй у сфері забезпечення миру, безпеки, розвитку та реагування на глобальні кризи. На відміну від попередніх розділів, які акцентували увагу на інституційних засадах та політико–правових механізмах функціонування ООН, цей розділ зосереджується на прикладному вимірі – тих конкретних ініціативах, місіях і програмах, за допомогою яких організація втілює свій мандат у реальному світі.

У підрозділі 3.1 розглянуто миротворчу діяльність ООН – ключовий інструмент стабілізації постконфліктних територій та запобігання ескалації збройних протистоянь. Описано основні функції, мандати та масштаби сучасних миротворчих операцій, зокрема MONUSCO, UNMISS, UNIFIL, а також спеціальні політичні місії (SPMs) у Лівії, Афганістані, Іраку, Колумбії. Визначено ключові виклики, зокрема обмеженість мандатів, критика за неетичну поведінку миротворців, та залежність від політичної волі держав–членів. Окрему увагу приділено участі України: з одного боку – як активного контрибутора персоналу до миротворчих операцій, з іншого – як об'єкта уваги міжнародної дипломатії та гуманітарного моніторингу в умовах російської агресії.

Підрозділ 3.2 присвячений системі оперативного реагування ООН на надзвичайні ситуації – природні катастрофи, гуманітарні кризи, пандемії, збройні конфлікти. Розкрито роль Управління з координації гуманітарних питань (ОСНА), кластерного підходу до координації гуманітарної допомоги, функціонування Центрального фонду реагування на надзвичайні ситуації (CERF). Наведено приклади мобілізації ООН у випадку землетрусів у Туреччині та Гаїті, повеней у Південній Азії, спалаху COVID–19 та гуманітарної кризи в Україні. Висвітлено взаємодію між

системою ООН і державними, недержавними та регіональними акторами, включно з українськими установами.

У підрозділі 3.3 акцент зроблено на економічному розвитку, екологічній безпеці та реалізації Цілей сталого розвитку (SDGs). Розглядається діяльність Програми розвитку ООН (ПРООН), ЕКОСОП, ЮНКТАД, ЮНЕП, а також окремих країн-лідерів у сфері "зеленої трансформації". Аналізуються виклики, пов'язані з глобальною бідністю, нерівним доступом до фінансових ресурсів, впливом кліматичних змін, міграцією та деградацією довкілля. Також порушено роль України у втіленні окремих напрямів сталого розвитку, участі в кліматичних ініціативах, необхідності економічного відновлення після війни.

Загалом, розділ три ілюструє, що ООН не лише виступає як глобальна дипломатична платформа, а й має потужний інструментарій для конкретних дій у сфері безпеки, гуманітарної допомоги, розвитку. Цей багатовекторний підхід дозволяє організації залишатися ключовим актором у вирішенні найгостріших викликів сучасного світу, попри обмеження, притаманні багатостороннім механізмам..

3.1 Миротворча діяльність та миротворчі операції

Миротворча діяльність є одним із центральних напрямів роботи Організації Об'єднаних Націй, спрямованим на забезпечення та підтримання міжнародного миру та безпеки. Починаючи з 1948 року, ООН здійснила понад 70 миротворчих операцій, які варіювались за масштабом, тривалістю та складністю [16].

Основна мета миротворчих місій полягає у стабілізації конфліктних регіонів, забезпеченні припинення вогню, підтриманні політичного діалогу та допомозі у відбудові державних інституцій. За Статутом ООН, миротворчі операції потребують мандату Ради Безпеки, що визначає їхню мету, склад та тривалість [2].

На 2024 рік у світі діяли 12 активних миротворчих місій ООН, серед яких наймасштабніші – у Малі (MINUSMA), Демократичній Республіці Конго (MONUSCO), Південному Судані (UNMISS) та Лівані (UNIFIL) [57]. Загальна кількість миротворців – понад 87 тисяч, включаючи військових, поліцейських та цивільний персонал [31].

Миротворці ООН здійснюють не лише військові чи спостережні функції, але й беруть участь у розмінуванні територій, контролі за виборами, розслідуванні злочинів, захисті прав жінок і дітей. Наприклад, місія UNFICYP на Кіпрі понад 60 років підтримує стабільність між грецькою та турецькою громадами [3].

Попри значні досягнення, миротворчість ООН стикається з численними викликами: брак фінансування, залежність від волі держав-членів, відсутність ефективних механізмів контролю за місіями. Особливої критики зазнають випадки сексуального насильства, вчиненого деякими миротворцями, що підриває репутацію ООН [58].

Іншим суттєвим викликом є політична паралізація Ради Безпеки, зокрема внаслідок права вето постійних членів. Це ускладнило реакцію на кризи в Сирії, Україні, Судані. Ініціативи з реформування Ради Безпеки, зокрема обмеження вето у випадках масових злочинів, обговорюються, але не мають консенсусу [54].

ООН також впроваджує реформу миротворчості у межах ініціативи Action for Peacekeeping (A4P), яка акцентує на підвищенні ефективності, безпеки персоналу та участі жінок у місіях [34]. Значну увагу зосереджено на тіснішій взаємодії з регіональними організаціями – Африканським союзом, ЄС, ECOWAS – та розвитку місцевих можливостей у постконфліктних державах [15].

Окреме значення має участь України в миротворчих операціях. З 1992 року понад 40 тисяч українських військовослужбовців брали участь у

миротворчих місіях. У 2024 році Україна перебуває у топ-40 країн-постачальників персоналу ООН [31].

Таким чином, миротворча діяльність ООН, попри внутрішні суперечності та зовнішні виклики, залишається незамінним інструментом міжнародного реагування на конфлікти, що охоплюють різні регіони планети.

Крім проведення миротворчих місій, ООН відіграє ключову роль у дипломатичному врегулюванні конфліктів, виступаючи як нейтральний посередник між сторонами. Через Генерального секретаря, спеціальних представників, місії добрих послуг та мирні ініціативи, організація сприяє діалогу, зниженню ескалації та пошуку політичних компромісів [1; 3].

Одним із головних інструментів є спеціальні політичні місії (Special Political Missions, SPMs), які працюють у зонах напруги з мандатом щодо попередження конфліктів, підтримки мирних переговорів, забезпечення постконфліктного супроводу. У 2024 році діяло 38 таких місій (таблиця 3), зокрема в Афганістані (UNAMA), Іраку (UNAMI), Лівії (UNSMIL), Сирії (OSE–Syria) [59].

Таблиця 3 Огляд Основних Політичних Місій ООН (SPMs)

Назва місії	Регіон/ Країна	Мандат	Рік запуску
UNAMA – United Nations Assistance Mission in Afghanistan	Афганістан	Політичний діалог, координація гуманітарної допомоги, права людини	2002
UNAMI – United Nations Assistance Mission for Iraq	Ірак	Підтримка виборів, національного діалогу, прав людини, допомога реформам	2003

UNSMIL – United Nations Support Mission in Libya	Лівія	Посередництво у мирному процесі, підтримка виборів, моніторинг ситуації	2011
UNVMC – United Nations Verification Mission in Colombia	Колумбія	Моніторинг виконання мирної угоди, роззброєння, реінтеграція	2017
UNSOM – United Nations Assistance Mission in Somalia	Сомалі	Державне будівництво, безпека, вибори, підтримка прав людини	2013
BINUH – United Nations Integrated Office in Haiti	Гаїті	Сприяння політичному діалогу, безпеці, реформі правосуддя	2019
UNOWAS – United Nations Office for West Africa and the Sahel	Західна Африка, Сахель	Превентивна дипломатія, підтримка доброго врядування, безпеки, кліматичної стійкості	2008 (оновл. 2016)
UNOAU – United Nations Office to the African Union	Ефіопія/ Африканський Союз	Підтримка співпраці між ООН та Африканським Союзом	2010
UNRCCA – UN Regional Centre for Preventive Diplomacy for Central Asia	Центральна Азія	Запобігання конфліктам, транскордонна співпраця, управління водними ресурсами	2007
UNSCOL – United Nations Special Coordinator for Lebanon	Ліван	Посередництво у міжфракційному діалозі, допомога державним інституціям	2007
UNIOGBIS – United Nations Integrated	Гвінея–	Підтримка конституційного порядку,	2009

Peacebuilding Office in Guinea–Bissau	Bicaу	діалогу, виборів, безпеки	
--	-------	---------------------------	--

ООН сприяла мирному врегулюванню у таких регіонах, як Колумбія (участь у моніторингу демобілізації ФАРК), Йемен (перемовини в Женеві та Стокгольмі), Центральноафриканська Республіка, Судан та Лівія. У багатьох випадках дипломатія ООН стала критично важливою для припинення бойових дій або запобігання повторній ескалації [16; 57].

Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш неодноразово наголошував на важливості превентивної дипломатії – виявлення ранніх ознак конфлікту, реагування на ризики насильства, підтримка переговорів, навіть без офіційного мандату РБ ООН [8]. У 2023 році, наприклад, ООН активно брала участь у перемовинах навколо ситуації в Ефіопії (регіон Тиграй) [60].

Організація також використовує інструменти медіації – спеціальні посередницькі групи, платформи діалогу, локальні переговорні ініціативи. Суттєво зросла увага до інклюзивності переговорів: участь жінок, молоді, громадянського суспільства, корінних народів – принципи, закріплені у резолюціях РБ ООН №1325 та №2250 [18].

Окреме значення має участь України в миротворчих операціях. З 1992 року понад 40 тисяч українських військовослужбовців брали участь у місіях ООН у різних регіонах – Косово, Лівані, Демократичній Республіці Конго, Південному Судані, Аб'єї, Кот–д'Івуарі та інших [31; 57]. Станом на 2024 рік, Україна входить до числа 40 найбільших постачальників миротворчого персоналу, включаючи як військових, так і поліцейських [31].

Попри те, що сама Україна з 2014 року є жертвою збройної агресії та не приймає традиційної миротворчої місії ООН, низка структур Організації, зокрема Управління Верховного комісара ООН з прав людини (ОНСНР), веде постійний моніторинг ситуації з порушеннями прав людини, веде

документування злочинів, а Генеральний секретар ООН неодноразово виступав з публічними закликами до припинення війни [21; 50].

Попри обмеження, пов'язані з політичними суперечностями у Раді Безпеки, зокрема через використання вето, ООН зберігає потенціал для нейтрального посередництва та підтримки мирних процесів. Водночас організація посилює партнерства з регіональними структурами: Африканським союзом, ЄС, ЛАД, АСЕАН тощо [54].

Таким чином, дипломатичне врегулювання конфліктів залишається ключовим напрямом діяльності ООН, що доповнює її військові та гуманітарні інструменти.

3.2 Система оперативного реагування ООН на надзвичайні ситуації

Організація Об'єднаних Націй відіграє ключову роль у міжнародному реагуванні на надзвичайні ситуації, координуючи зусилля різних акторів гуманітарної допомоги, держав та недержавних організацій. Для цього ООН створила ефективну архітектуру швидкого реагування, яка поєднує фінансові, організаційні та логістичні інструменти.

Центральним елементом цієї архітектури є Управління ООН з координації гуманітарних справ (ОСНА). ОСНА відповідає за оцінку потреб, координацію дій гуманітарних акторів, мобілізацію ресурсів та інформаційне забезпечення у зонах надзвичайних ситуацій [19]. Одним із основних механізмів, який адмініструє ОСНА, є Центральний фонд реагування на надзвичайні ситуації (CERF). Цей фонд дозволяє швидко виділяти кошти на першочергові гуманітарні потреби впродовж 24–72 годин після надзвичайної ситуації [19; 24].

Іншим важливим інструментом є кластерний підхід, який був офіційно запроваджений ООН у 2005 році. Він передбачає розподіл гуманітарної діяльності за секторами (кластерами) – наприклад, охорона здоров'я,

продовольство, вода і санітарія, житло – кожен з яких очолює профільна агенція ООН (наприклад, WFP, WHO, UNICEF) [20].

Ця система виявила ефективність у численних кризах. Наприклад, під час землетрусу в Непалі 2015 року, кластерний підхід дозволив швидко координувати діяльність понад 200 організацій [19]. У випадку повеней у Пакистані 2022 року, CERF надав екстрене фінансування на понад 10 млн дол. для забезпечення житлом, чистою водою та медичним забезпеченням для мільйонів постраждалих [19].

Особливим викликом стала пандемія COVID–19, яка поставила на випробування гуманітарну систему ООН у глобальному масштабі. У відповідь, ООН запровадила Глобальний гуманітарний план реагування на COVID–19, який дозволив швидко перенаправити ресурси в уразливі регіони, зокрема в країни Африки, Близького Сходу та Південної Азії [23; 24]. UNDP та UNICEF також відіграли критичну роль у постачанні вакцин, засобів захисту та підтримці освітніх і медичних систем [24].

У випадках комплексних гуманітарних криз, таких як конфлікти у Сирії, Судані, Ємені чи Україні, механізми оперативного реагування ООН поєднуються з дипломатичними та правозахисними інструментами. Наприклад, у відповідь на повномасштабне вторгнення РФ в Україну, ОСНА активізувала діяльність кластерів у понад 24 регіонах країни, а CERF виділив понад 40 млн дол. на екстрену допомогу у 2022 році [19; 37].

Таким чином, система оперативного реагування ООН демонструє здатність забезпечувати швидко, скоординовану і масштабну допомогу у відповідь на кризи природного або антропогенного походження. Її ефективність залежить від доступності фінансування, координації з місцевими урядами та гнучкості реагування у складних політичних умовах.

3.3 Участь у вирішенні економічних та екологічних проблем

Організація Об'єднаних Націй відіграє ключову роль у формуванні глобального порядку денного в сфері сталого економічного розвитку та охорони довкілля. Основою цієї діяльності є Порядок денний до 2030 року з 17 цілями сталого розвитку (ЦСР), які охоплюють проблеми бідності, доступу до освіти, чистої енергії, охорони здоров'я, клімату, відповідального споживання та інших питань [5].

З метою досягнення ЦСР, ООН координує дії низки структур – ЕКОСОП, ПРООН, ЮНКТАД, Глобального договору ООН, а також працює через спеціальні фінансові та кліматичні інструменти. ПРООН, зокрема, реалізує національні програми розвитку, сприяє мобілізації фінансування та моніторингу прогресу в реалізації ЦСР [24]. ЮНКТАД активно досліджує виклики, пов'язані з глобальною торгівлею, інвестиціями, цифровим розривом і борговими пастками [61].

Особливої актуальності набуває питання економічної нерівності, яка зростає як усередині країн, так і на глобальному рівні. Світовий банк прогнозує, що наслідки пандемії COVID–19 можуть призвести до зростання кількості людей, які живуть у крайньому злиденстві, на понад 150 мільйонів [22]. За даними Групи двадцяти (G20) та МВФ, борговий тягар найбідніших країн продовжує зростати, потребуючи міжнародної координації через ініціативи на кшталт Debt Service Suspension Initiative [25], [62].

Водночас глобальна екологічна криза – зміна клімату, деградація біорізноманіття, зростання кількості природних катастроф – вимагає системної відповіді. ООН виступає координатором Паризької кліматичної угоди, щорічно проводить Конференції Сторін РКЗК ООН (COP), підтримує ініціативи UNEP, UNDRR, IPCC, спрямовані на пом'якшення наслідків кліматичних змін і адаптацію [34], [36], [63].

Серед прикладів практичного впливу – Глобальний екологічний фонд (GEF), який фінансує екологічні програми у понад 140 країнах; Ініціатива Decade on Ecosystem Restoration, яка об'єднує ООН, уряди та громадськість задля відновлення деградованих територій [36], [64].

ООН також підтримує перехід до зеленої економіки, заохочуючи інвестиції в чисту енергетику, енергоефективність та сталу інфраструктуру. Приклади ініціатив – Inflation Reduction Act у США [30], Європейський зелений курс [29], Ціль Китаю – досягти вуглецевої нейтральності до 2060 року [28]. Всі ці заходи координуються або узгоджуються на рівні Секретаріату РКЗК ООН, Глобального договору ООН [27], [65].

Питання кліматичної справедливості, тобто врахування потреб найбільш уразливих країн і спільнот у процесі переходу до сталої економіки, також залишається у фокусі. За даними UNEP, саме найбідніші держави найбільше страждають від екстремальних погодних явищ, попри мінімальний внесок у глобальні викиди [36].

Таким чином, роль ООН у сфері економіки та екології – це не лише координація державних зусиль, а й розробка стандартів, фінансування, мобілізація знань, залучення приватного сектору та забезпечення рівного доступу до ресурсів розвитку.

Крім боротьби зі зміною клімату, ООН розширює свою діяльність у сфері сталої урбанізації, захисту водних ресурсів та екологічної безпеки. Програма UN–Habitat сприяє розвитку сталих міст, зменшенню соціальної нерівності, інтеграції екологічних стандартів у міське планування. Наприклад, ініціатива “New Urban Agenda” надає стратегічну рамку для інтеграції ЦСР у розвиток міст [66].

Серйозною проблемою є екологічні наслідки воєн та конфліктів. Програми UNEP аналізують вплив бойових дій на забруднення довкілля, знищення екосистем та ризики для здоров'я населення. Після завершення активної

фази конфлікту в Іраку та Сирії, наприклад, було задокументовано масове забруднення ґрунтів, води, повітря, що потребує довготривалої екологічної реабілітації [67].

Особливе місце в екологічному порядку денному ООН займає вплив клімату на міграцію та безпеку. За даними UNHCR, понад 20 мільйонів людей щороку змушені покидати домівки через погодні катастрофи або поступову деградацію середовища [35]. У 2021–2024 роках ООН активізувала роботу над формуванням нормативної бази з питань “кліматичних біженців” та інтеграції питань клімату в гуманітарні й міграційні стратегії [36; 35].

Водночас ООН заохочує приватний сектор долучатись до досягнення ЦСР через відповідальне інвестування та стандарти ESG. UN Global Compact, який об'єднує понад 16 000 компаній з усього світу, сприяє впровадженню принципів сталого розвитку в ділову практику [27], [65].

Україна, як країна, що переживає повномасштабну війну, також стала фокусом для ООН в економічній та екологічній площині. За оцінками ПРООН, збитки інфраструктурі, екосистемам та сільському господарству є безпрецедентними. У відповідь, організації системи ООН, зокрема UNEP, ПРООН, FAO, реалізують програми оцінки шкоди, відновлення продуктивності земель, мінімізації ризиків для здоров'я [68].

Після початку повномасштабної війни в Україні у 2022 році, система ООН активувала один із найбільших гуманітарних механізмів реагування за останнє десятиліття. За координації ОСНА були мобілізовані десятки гуманітарних партнерів, сформовано кластери за напрямками – захист цивільного населення, продовольча допомога, охорона здоров'я, освіта, ВПО, притулки тощо [19; 20].

В рамках гуманітарного плану на 2023–2024 роки потребувалося понад 3 млрд доларів США для надання допомоги 11 мільйонам людей в Україні,

включно з внутрішньо переміщеними особами, постраждалими громадами, а також біженцями в сусідніх країнах [19; 37]. Допомога включала не лише екстрене постачання їжі, води, медикаментів, а й підтримку психічного здоров'я, юридичну допомогу та захист від гендерно обумовленого насильства.

Крім того, у 2022–2024 роках в Україні активно функціонувала Спільна система логістики ООН (UNJLC) для оптимізації постачання гуманітарних вантажів. Швидке розгортання логістичних хабів у Львові, Дніпрі, Одесі та Києві стало прикладом ефективної міжорганізаційної координації [19].

РОЗДІЛ 4 ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ООН

Організація Об'єднаних Націй, незважаючи на свій історичний авторитет і універсальність, перебуває у стані структурного й концептуального випробування. Сучасні виклики – від блокування роботи Ради Безпеки до обмеженої репрезентативності в ухваленні рішень, кризи легітимності, недофінансування та адаптаційної інертності – потребують нової моделі функціонування. Розділ присвячений аналізу ключових напрямів реформування ООН, дебатів щодо її ролі у світі після пандемії COVID–19, повномасштабної війни в Україні, посилення багатополлярності та трансформації глобального управління.

Особливу увагу приділено:

- Реформі Ради Безпеки, яка часто втрачає здатність реагувати на загрози миру через право вето. Пропозиції розширення членства, обмеження вето у випадках масових злочинів або створення нових процедур розглядаються вже понад два десятиліття, проте політичного консенсусу досі не досягнуто [54].
- Фінансовим та інституційним труднощам: ООН потерпає від хронічної нестачі бюджетних коштів, затримок у внесках і залежності від добровільного фінансування, що підриває її автономність і оперативність дій [10; 15].
- Проблемі представництва та справедливості: держави Глобального Півдня (Африка, Латинська Америка, Південна Азія) дедалі наполегливіше вимагають більшої участі в ухваленні рішень, які напряму впливають на їх розвиток і безпеку. Дискусії точаться навколо перегляду принципу рівного суверенітету та впровадження нових механізмів рівноправного представництва [6; 54].
- Цифровій трансформації: в умовах зростаючої ролі цифрових технологій ООН впроваджує політики у сфері кібербезпеки,

штучного інтелекту, етики даних і цифрової інклюзії [42; 47; 48]. Проблеми кіберзагроз і інформаційної маніпуляції вивели питання цифрового врядування на порядок денний Ради Безпеки та Генеральної Асамблеї.

- Морального авторитету та довіри: скандали, пов'язані з миротворцями, обмеженість впливу у гучних конфліктах (Сирія, Україна, Палестина), критикують як у медіа, так і в експертному середовищі. Це породжує запит на оновлення етичних стандартів, прозорості та підзвітності [58].

Разом із тим, в умовах поляризованого світу ООН залишається незамінною платформою для глобального діалогу. Її гуманітарні агенції, спеціалізовані програми та регіональні офіси продовжують ефективно реалізовувати свою місію в галузях розвитку, охорони здоров'я, прав людини, освіти й зміни клімату.

Серед перспективних напрямів трансформації ООН:

- Поглиблення співпраці з регіональними організаціями (Африканський союз, ЄС, ЛАД, АСЕАН), що дозволяє адаптувати відповіді до специфіки регіону [15; 59].
- Участь молоді, жінок і громадянського суспільства в ухваленні глобальних рішень, відповідно до цілей сталого розвитку й резолюцій РБ ООН №1325 і №2250 [18; 5].
- Оновлення стратегічного бачення – під егідою Генерального секретаря запропоновано «Our Common Agenda», яка акцентує на мультисторонньому підході, відповідальності та довготермінових рішеннях [8].

4.1 Реформа Ради Безпеки: блокування, вето та представництво

Рада Безпеки ООН, як головний орган, відповідальний за підтримання міжнародного миру й безпеки, залишається одним із найменш

реформованих елементів Організації. Структура та механізм ухвалення рішень у Раді відображають геополітичну реальність 1945 року, коли засновувалась ООН, але не відповідають сьгоднішній глобальній динаміці [2; 4]. П'ять постійних членів – Китай, Франція, Росія, Сполучене Королівство та Сполучені Штати Америки – мають право вето, яке дозволяє їм блокувати будь-яке рішення незалежно від підтримки інших держав. Це право вето стало символом політичної паралізації Ради, особливо під час конфліктів, де інтереси великих держав безпосередньо задіяні.

Найбільш яскравими прикладами блокування є ситуації в Сирії (понад 15 резолюцій заблоковані Росією та Китаєм) [53], окупація Криму й повномасштабна агресія РФ проти України (резолюція S/2014/348 не була ухвалена через вето Росії) [50; 54]. Така ситуація призводить до втрати довіри до Ради Безпеки, а іноді й до обходу її повноважень Генеральною Асамблеєю або регіональними структурами.

Питання реформування Ради Безпеки неодноразово ставало предметом міжнародних обговорень. Існує кілька головних блоків держав з власними візіями реформи:

- Група G4 (Німеччина, Японія, Індія, Бразилія) вимагає розширення складу постійних членів з включенням себе;
- Об'єднання «Uniting for Consensus» (на чолі з Італією, Пакистаном, Аргентиною) виступає проти нових постійних членів, натомість підтримує розширення числа непостійних місць;
- Африканський Союз у межах "Консенсусу Езулвіні" вимагає щонайменше двох постійних і п'яти непостійних місць для країн Африки як компенсацію історичної нерепрезентованості [54].

Упродовж останніх років у рамках Генеральної Асамблеї обговорюються пропозиції обмежити використання права вето, зокрема у випадках

масових звірств або геноциду. У 2022 році була ухвалена резолюція A/RES/76/262, яка зобов'язує державу–члена, що застосувала вето, пояснити це на засіданні Генасамблеї [2].

Попри широку підтримку реформи в теорії, консенсусу між державами–членами щодо її формату досі немає. Головним бар'єром залишається опір постійних членів, які не зацікавлені у втраті впливу. Як зауважують аналітики, ефективність Ради Безпеки дедалі частіше вимірюється не результатами голосувань, а здатністю мобілізувати політичну волю поза процедурними обмеженнями [54].

У контексті війни в Україні активізувалась дискусія про створення альтернативних майданчиків для ухвалення рішень щодо безпеки, а також про реформу механізмів підзвітності у разі зловживання вето. Окремі ініціативи, як–от Кодекс поведінки АСТ–групи (Accountability, Coherence and Transparency) щодо масових злочинів, отримують підтримку серед країн Східної Європи, Латинської Америки та Африки [54].

Україна послідовно виступає за розширення складу Ради Безпеки, обмеження права вето та посилення ролі Генеральної Асамблеї як майданчика для ухвалення рішень, якщо РБ паралізована. У 2023 році українська делегація ініціювала дебати щодо позбавлення агресора права вето у випадку систематичних порушень Статуту ООН [50].

Таким чином, питання реформування Ради Безпеки ООН – один із центральних викликів для Організації. Без оновлення механізмів представництва та ухвалення рішень ООН ризикує втратити легітимність як ефективний багатосторонній інститут у XXI столітті.

4.2 Фінансова стабільність та ресурсна залежність

Однією з ключових проблем, що впливають на ефективність діяльності ООН, є її фінансова стабільність. Організація функціонує на основі внесків держав–членів, які розподіляються відповідно до узгодженої шкали,

затвердженої Генеральною Асамблеєю. Водночас значна частина програм – особливо в гуманітарній, екологічній та розвитку сфері – фінансується за рахунок добровільних внесків, що робить ООН вразливою до політичної волі донорів [5; 19; 24].

На 2023 рік близько 65% бюджету програм системи ООН (UNDP, WFP, UNICEF, UNHCR тощо) покривалося з добровільних надходжень, з яких понад половину становили внески менш ніж десяти країн–донорів (насамперед США, Німеччини, Японії, Швеції) [20]. Це створює дисбаланс у пріоритетах – ресурси переважно надходять туди, де держави–донори мають стратегічний інтерес, а не туди, де потреба є найбільшою.

Проблеми заборгованості держав–членів також стають системними. Станом на кінець 2023 року понад 50 країн мали заборгованість зі сплати обов’язкових внесків, включно з деякими великими економіками. Через це Секретаріат ООН змушений регулярно вдаватися до скорочення витрат, заморожування найму та затримок у виплатах, що безпосередньо впливає на ефективність місій та програм [8].

Україна протягом останніх років дотримується графіку внесків, попри війну, що є важливим сигналом про її солідарність з багатосторонньою системою [31]. Водночас Київ дедалі активніше просуває питання справедливого фінансування, зокрема на потреби відновлення країн після воєнних конфліктів.

ООН неодноразово піднімала питання довгострокової фінансової стійкості. Генеральний секретар у своїх доповідях пропонував створити багаторічні рамки бюджетування та розширити обов’язкові внески, аби зменшити залежність від короткострокових добровільних джерел [8]. Також обговорюються ініціативи запровадження інноваційних механізмів фінансування, включаючи міжнародні податки на транзакції, викиди

вуглецю чи цифрову економіку – однак ці підходи поки не мають підтримки ключових донорів [26].

У сфері миротворчості та гуманітарної допомоги активно використовуються механізми швидкого реагування, зокрема Центральний фонд реагування на надзвичайні ситуації (CERF) [19]. Однак ці фонди залишаються недофінансованими, особливо в умовах одночасних глобальних криз – війна в Україні, конфлікти в Судані, нестача продовольства в Африці, наслідки COVID–19 тощо.

Таким чином, фінансова система ООН перебуває під постійним тиском. Без реформ – як з боку донорської бази, так і з боку фінансового менеджменту – Організація ризикує втратити гнучкість і незалежність, необхідні для виконання її глобального мандату.

4.3 Геополітична поляризація та довіра до ООН

В умовах загострення глобального суперництва між провідними державами та блоками держав, Організація Об'єднаних Націй дедалі частіше опиняється в центрі політичних протистоянь. Геополітична поляризація істотно впливає на здатність ООН ефективно реагувати на міжнародні виклики, особливо у сфері безпеки, прав людини та врегулювання конфліктів.

Найяскравішим прикладом цього є діяльність Ради Безпеки ООН, де право вето постійних членів – США, Росії, Китаю, Великої Британії та Франції – часто блокує ухвалення критично важливих рішень. Так, з 2011 року численні резолюції щодо Сирії, Північної Кореї та України не були реалізовані через вето, зокрема з боку Російської Федерації та Китаю [53; 54]. Це викликає розчарування в легітимності РБ ООН як головного органу з підтримання миру.

Війна в Україні, розпочата Росією у 2014 році та особливо загострена з 2022 року, стала поворотним моментом для міжнародної системи.

Постійний член Ради Безпеки, який порушує Статут ООН, паралізує механізми колективної безпеки та дискредитує саму ідею глобального правопорядку [2; 50]. Цей факт посилив заклики до реформування Ради Безпеки, включаючи обмеження права вето у випадках масових порушень прав людини та геноциду [54].

Паралельно зростає недовіра до ООН і в питаннях прав людини, коли країни–авторитарні режими використовують свою участь в органах ООН для відбілювання репутації. Деякі держави навіть припинили співпрацю з окремими інституціями ООН, звинувачуючи їх у «упередженості» або політичному втручанні (наприклад, Китай у відповідь на звіт ООНHR щодо Сінцзяну) [31].

Глобальний Південь також висловлює критику щодо дисбалансу впливу у системі ООН. Багато країн Африки, Азії та Латинської Америки вважають, що міжнародна організація досі відображає післявоєнну архітектуру влади, а не сучасну реальність. Ідеї розширення складу Ради Безпеки, додавання постійних членів з Глобального Півдня (наприклад, Індії, Бразилії, ПАР), підтримуються дедалі активніше, проте консенсусу досі немає [54].

З іншого боку, важливо відзначити, що система ООН зберігає довіру на рівні громадянського суспільства, неурядових організацій, локальних спільнот. Програми у сфері охорони здоров'я (ВООЗ), освіти (ЮНЕСКО), захисту дітей (ЮНІСЕФ), гуманітарного реагування (ОСНА, UNHCR) демонструють приклади ефективної співпраці навіть за умов політичної напруги [20; 19].

В умовах багатополлярності ООН дедалі більше відіграє роль платформи для діалогу між несумісними інтересами. Генеральна Асамблея, як демократичний орган усіх держав–членів, стає ареною для прийняття політичних декларацій, формування глобального консенсусу в таких

питаннях, як зміна клімату, сталий розвиток, боротьба з пандеміями, кібербезпека [5; 29; 45].

Таким чином, геополітична поляризація послаблює виконавчі механізми ООН, але водночас підкреслює її унікальну роль як глобального майданчика для переговорів, стримування ескалацій та формування нормативної основи міжнародного порядку.

4.4 Інституційна адаптація та інновації в системі ООН

В умовах динамічних змін у світі – зокрема глобальних загроз, геополітичної напруженості, нових викликів безпеки та кліматичних криз – Організація Об'єднаних Націй змушена переосмислювати власні механізми роботи. Інституційна адаптація та інновації є ключовими для того, щоб ООН залишалась актуальною та ефективною.

Однією з центральних ініціатив останніх років є програма реформ Генерального секретаря Антоніу Гутерріша, яка охоплює три основні напрями: мир і безпека, розвиток та управління. Ініціатива "Our Common Agenda" (2021) [69] визначає довгостроковий вектор модернізації ООН до 2030 року, з акцентом на інклюзивність, сталий розвиток, цифрову трансформацію та превентивну дипломатію.

Серед ключових інновацій:

- Створення Глобального пульта раннього попередження (Global Early Warning Platform) для виявлення криз на ранній стадії;
- Цифрова трансформація: запуск "UN Digital Strategy", розширення використання штучного інтелекту, супутникових даних і хмарних рішень у діяльності агенцій [70];
- Переосмислення підходів до сталого розвитку: зміщення акценту на локальні ініціативи, співпрацю з муніципалітетами та громадськими організаціями [5].

Також відбувається реорганізація гуманітарного крила ООН – з посиленням ролі ОСНА, інтеграцією кластерного підходу та формуванням єдиної системи логістики, медіації, звітності [19].

У відповідь на виклики пандемії COVID–19 ООН створила:

- COVID–19 Response and Recovery Fund, який об'єднав зусилля UNDP, WHO, UNICEF та інших агенцій для системного реагування на кризу [23; 24];
- Механізм COVAX у співпраці з BOOZ, GAVI та CEPI для забезпечення справедливого доступу до вакцин у країнах Глобального Півдня [71].

ООН також приділяє увагу гендерній рівності та залученню молоді до прийняття рішень. Ініціативи UN Women, Youth2030 та "Generation Equality" забезпечують участь нових акторів у глобальних процесах [18].

Інституційна гнучкість простежується й у розвитку партнерств з приватним сектором. Програма "UN Global Compact" залучає бізнес до реалізації Цілей сталого розвитку (SDGs), формуючи відповідальну корпоративну культуру [27].

Проте, попри ці позитивні зрушення, реформи ООН стикаються з низкою проблем:

- Недостатнє фінансування, особливо у сфері розвитку;
- Опір з боку держав, які побоюються втрати суверенітету або впливу;
- Відсутність обов'язковості рішень у багатьох сферах (за винятком Ради Безпеки).

Очевидно, що інституційна модернізація – це не лише технічне оновлення, а глибокий політичний процес, який потребує підтримки з боку держав–членів, громадянського суспільства та міжнародних партнерів.

Отже, адаптація ООН до нових реалій є не лише бажаною, а й життєво необхідною умовою для її подальшого існування як універсального форуму вирішення глобальних проблем.

4.5 Майбутнє глобального врядування та роль ООН

У XXI столітті світ стикається з безпрецедентним рівнем глобальної взаємозалежності, викликами багатополарності, кризами довіри та новими загрозами – від кліматичної катастрофи до кібервійн і штучного інтелекту. На цьому тлі дедалі гостріше постає питання: яким має бути глобальне врядування у майбутньому, і яку роль у ньому відіграватиме Організація Об'єднаних Націй? [75]

Ключові тренди у глобальному врядуванні:

- Зміщення до багаторівневої моделі управління, де важливу роль відіграють не лише держави, а й недержавні актори – міста, регіони, корпорації, міжнародні НУО [72].
- Зростання ролі регіональних організацій (ЄС, Африканський союз, АСЕАН) як партнерів у безпеці, розвитку, зміні клімату.
- Цифровізація управління, що створює нові виклики (безпека, конфіденційність) і можливості (аналітика, прогнозування, інклюзивність).
- Криза багатосторонності – ослаблення довіри до інституцій, зростання популізму, порушення міжнародного права (зокрема агресія РФ проти України) [50; 52].

Перспективи для ООН у новій архітектурі:

- Роль центрального координатора глобальних відповідей на надзвичайні ситуації – від пандемій до зміни клімату (наприклад, через ООН-структури як ОСНА, UNEP, WHO, UNDRR) [19; 5; 36];

- Підсилення функцій превентивної дипломатії та медіації, які менш чутливі до вето в Раді Безпеки;
- Майданчик для вироблення глобальних норм і стандартів – щодо штучного інтелекту, біоетики, космосу, води, цифрових прав [62];
- Модернізація Ради Безпеки – ключовий індикатор здатності системи до реформ. Варіанти: обмеження вето в гуманітарних кризах, розширення членства, обов’язкова підзвітність [54].

Виклики майбутнього:

- Політична фрагментація та блокова конкуренція (Китай – США – Глобальний Південь);
- Втрата авторитету міжнародного права у разі безкарності агресорів;
- Необхідність адаптації до епохи кліматичної нестабільності, де ресурси, продовольство й міграція стають предметами геополітичних конфліктів [28; 35; 36].

Українська держава не лише виступає прикладом жертви порушення міжнародного порядку, а й дедалі активніше пропонує ініціативи реформування ООН, посилення її прозорості та ефективності. Україна підтримує створення міжнародного трибуналу щодо злочину агресії, посилення ролі Генеральної асамблеї, розвиток демократичних форм глобальної участі.

РОЗДІЛ 5 ЕФЕКТИВНІСТЬ ООН У ВИРІШЕННІ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ

Одним із ключових недоліків сучасних досліджень ефективності діяльності Організації Об'єднаних Націй є відсутність уніфікованої методики оцінки результатів її місій, програм та політик. Більшість наукових і аналітичних джерел, присвячених ООН, обмежуються якісним описом кейсів або декларативними твердженнями про «успішність» чи «недостатність» втручання [1; 4; 6]. Водночас у публікаціях часто не формулюються чіткі індикатори результативності (Key Performance Indicators, KPI), які дозволили б здійснити порівняльний аналіз діяльності ООН у різних регіонах або тематиках (миротворчість, розвиток, клімат, права людини тощо). Зокрема, показники на кшталт частки реалізованих пунктів мандату, рівня локального залучення, зміни гуманітарної ситуації після інтервенції, участі жінок чи громадянського суспільства – рідко розглядаються системно [18; 31; 36]. Відсутність узгодженого підходу до моніторингу та оцінки обмежує прозорість, підзвітність і можливість коригування політик на основі уроків попередніх місій. Це критично важливо в умовах скорочення донорського фінансування та зростаючого скептицизму з боку країн-членів. Низка експертів ООН вказують на потребу створення інтегрованої платформи оцінки з єдиним набором метрик для всіх напрямів діяльності організації, що дозволило б ефективніше обґрунтовувати її бюджет і пріоритети [76; 77].

5.1 KPI для оцінки діяльності ООН у форматі SMART

Попри величезний масштаб діяльності Організації Об'єднаних Націй, аналіз ефективності її втручань часто залишається фрагментарним, суб'єктивним або політично забарвленим. На відміну від приватного сектору чи окремих міжурядових організацій, ООН досі не впровадила уніфікованої системи Key Performance Indicators (KPI), які б дозволяли

здійснити систематичне, порівняльне оцінювання результатів її місій, програм і політичних ініціатив у різних регіонах світу. Більшість публічних звітів зосереджується на описовій статистиці або окремих прикладах, залишаючи поза увагою кількісно вимірювані індикатори досягнення цілей [1; 16; 19].

Враховуючи комплексний характер діяльності ООН, доцільно запропонувати систему KPI, адаптовану до основних сфер втручання – миротворчості, гуманітарної допомоги, сталого розвитку, захисту прав людини, кліматичних ініціатив та інституційної ефективності. Для кожного блоку запропоновано SMART-індикатори (Specific, Measurable, Achievable, Relevant, Time-bound), які дозволяють не лише відслідковувати прогрес, але й порівнювати кейси між собою.

У сфері миротворчості такими індикаторами можуть бути: частка реалізованих положень мандату місії, динаміка зменшення насильства на 100 тис. населення, тривалість стабільного періоду після виходу місії, кількість зафіксованих скарг на порушення з боку миротворців, частка жінок у складі контингенту [16; 31; 58].

Для оцінки гуманітарної допомоги – кількість осіб, які отримали допомогу (у відсотковому виконанні від апеляції), середній час реагування після надзвичайної ситуації, частка реалізованих проєктів у строк, зростання індексу людського розвитку в регіоні, та відсоток виконання фінансового плану [19; 20; 24].

У сфері клімату – кількість країн, що оновили національні плани дій за участі ООН, обсяг скорочення викидів CO₂, кількість кліматичних ініціатив, ухвалених на рівні ГА ООН, та частка екологічних програм, успішно реалізованих у термін [5; 28; 34; 36].

У контексті прав людини доцільно оцінювати: кількість звітів ОНЧНР, рівень імплементації рекомендацій спеціальних доповідачів, ступінь

співпраці держав з механізмом Універсального періодичного огляду (UPR), а також задокументовані позитивні зміни у правовій сфері (наприклад, скасування дискримінаційних законів) [17; 21; 31].

Нарешті, в оцінюванні інституційної ефективності – рівень виконання щорічних пріоритетів Генерального секретаря, місце ООН у рейтингах прозорості, рівень глобальної довіри до організації та співвідношення адміністративних витрат до загальних витрат [8; 44; 47].

Імплементация такої системи КРІ дозволить покращити стратегічне планування, забезпечити прозорість, підзвітність та аргументовану підтримку з боку донорів і громадянського суспільства. Вона також стане основою для побудови міжрегіонального або міжтемного порівняльного аналізу, що досі є слабо розвиненою практикою в системі ООН [44; 60].

5.1.1 Миротворчі операції (Peacekeeping)

Одним із ключових індикаторів ефективності миротворчої місії є ступінь реалізації положень мандату. Кількість завдань, визначених у мандаті, може варіюватися, однак їх виконання дозволяє оцінити результативність операції. Відсоток реалізованих пунктів фіксується на момент завершення місії на основі щорічного звіту Генерального секретаря ООН [8]. Це дозволяє визначити, наскільки успішно місія виконала поставлені перед нею цілі. Оцінка здійснюється до завершення мандату або з інтервалом у 12 місяців.

Другим важливим показником є зменшення кількості випадків насильства на території присутності місії. Для цього аналізується кількість інцидентів на 100 тисяч населення до та після введення миротворців. Джерелами інформації виступають як офіційна місцева статистика, так і звіти самої місії. Така інформація дозволяє оцінити рівень безпекового прогресу у відповідному регіоні. Оцінка змін проводиться протягом 6, 12 або 24 місяців після початку операції.

Третій показник – тривалість стабільного періоду після завершення місії. Йдеться про кількість місяців, протягом яких у країні не фіксуються масштабні збройні зіткнення. Такі дані зазвичай містяться у звітності ООН або національних урядів. Порівняння з іншими кейсами дає змогу оцінити довгостроковий вплив місії на стабільність. Стандартний період спостереження становить від одного до п'яти років після виходу миротворців.

Наступним параметром є кількість офіційно задокументованих скарг на порушення прав людини з боку персоналу миротворчих місій. Цей індикатор розраховується як абсолютне число або у відсотках на 1000 осіб персоналу та публікується зазвичай через систему Conduct and Discipline у структурі ООН [58]. Частота таких випадків свідчить про рівень довіри до місій та дотримання стандартів поведінки. Звіти формуються щороку або на етапі завершення місії.

Також дедалі більшого значення набуває питання участі жінок у миротворчих контингентах. Відсоток жінок серед військовослужбовців і поліцейських порівнюється з цільовими показниками, закріпленими, зокрема, в резолюції Ради Безпеки ООН № 1325. Ці дані збираються на основі політики країн-учасниць, які надають персонал для місій. Збільшення гендерного балансу розглядається як ключовий елемент інклюзивності. Вимірювання здійснюється щорічно до 2030 року.

Приклади (кейси):

- Місія UNFICYP (Кіпр) демонструє тривале та стабільне виконання мандату, що зберігається вже понад 60 років, однак політичного врегулювання конфлікту досі не досягнуто, що дозволяє оцінити реалізацію положень на рівні приблизно 70 %.
- Місія MONUSCO (Демократична Республіка Конго), попри поступове скорочення масштабу, не змогла забезпечити повноцінний

мир, а рівень ефективності мандату оцінюється менш ніж у 50 % [16].

- У випадку UNMISS (Південний Судан) спостерігається часткове зниження міжетнічного насильства, зокрема на рівні 20–30 %, хоча загальна безпекова ситуація залишається нестабільною [58].
- Після завершення роботи UNMIK (Косово) у регіоні зберігається відносна стабільність: протягом понад 15 років не відбувалося масштабних бойових дій, що свідчить про довготривалий вплив операції [16].
- Водночас окремі місії, зокрема MONUSCO та MINUSCA, стали об'єктом міжнародної критики через численні повідомлення про сексуальні злочини, скоєні миротворцями. Це негативно вплинуло на репутацію місій і рівень довіри до них [58].
- Щодо гендерного балансу, то середній рівень участі жінок у миротворчих операціях становить лише 6–7 %, при тому що, наприклад, у місії UNFICYP ця цифра сягає 12 %. Водночас цільовий показник, визначений ООН – 15 % до 2028 року, наразі не досягнутий [34].

5.1.2 Розвиток і гуманітарна допомога

Кількість Одним із найважливіших індикаторів ефективності гуманітарної діяльності є кількість людей, які фактично отримали допомогу у співвідношенні до запланованого обсягу. Цей показник дозволяє визначити ступінь досягнення основної мети – надання невідкладної підтримки постраждалому населенню. Наприклад, Всесвітня продовольча програма (WFP) у 2023 році надала допомогу понад 110 мільйонам осіб у Ємені, Сирії та Україні, що становило близько 87 % від початково визначеного плану [14; 19]. Такі результати фіксуються щоквартально відповідно до звітів виконавчих агенцій.

Іншим критично важливим індикатором є час реагування після настання надзвичайної ситуації. Йдеться про кількість годин або днів, які минають від моменту офіційного запиту до доставки першої допомоги. Швидкість реагування має визначальне значення у випадках природних катастроф, збройних конфліктів або масових переміщень населення. Фонд Церф (CERF) демонструє позитивну практику: у більшості випадків перша допомога надходить протягом 24–72 годин після надзвичайної ситуації [19]. Така ефективність є результатом добре організованої логістики та заздалегідь підготовлених механізмів реагування.

Не менш важливим показником є відсоток реалізованих проєктів розвитку в межах установлених строків. Цей параметр дозволяє оцінити ступінь дотримання проєктного графіка, що, своєю чергою, свідчить про якість управління й організаційну ефективність. Показовим прикладом є реакція Програми розвитку ООН (UNDP) на пандемію COVID–19: понад 78 % проєктів було виконано у визначені строки [24]. Це демонструє здатність агенції оперативно адаптуватися до нових викликів.

Довгостроковий вплив гуманітарної і розвитку діяльності ООН також можна оцінити через зміну Індексу людського розвитку (HDI) у відповідних регіонах. Наприклад, у таких країнах, як Руанда, Непал і Колумбія, після тривалої присутності Програми розвитку ООН відбулося підвищення HDI на 0,05–0,1 пункту протягом десяти років [10; 62]. Така позитивна динаміка свідчить про стійкість ефектів гуманітарної діяльності ООН за умови належного фінансування та взаємодії з урядами країн.

Ще одним важливим параметром є рівень фінансування апеляцій гуманітарних організацій. Цей індикатор відображає обсяг отриманого бюджету у відсотковому співвідношенні до запланованого. У більшості випадків гуманітарні апеляції не досягають повного фінансування. Наприклад, у випадках гуманітарної кризи в Ємені чи Афганістані ООН отримувала лише 55–70 % від необхідної суми [19]. Така ситуація свідчить

про обмеженість донорських ресурсів і необхідність більш ефективного планування апеляцій.

Приклади (кейси):

- Всесвітня продовольча програма (WFP) у 2023 році забезпечила продовольчу підтримку в трьох зонах активних конфліктів: Ємені, Сирії та Україні.
- Фонд швидкого реагування CERF забезпечив доставку допомоги в перші 72 години після надзвичайної ситуації, зокрема під час землетрусу в Туреччині та масштабних повеней у Південній Азії.
- Під час пандемії COVID–19 Програма розвитку ООН (UNDP) продемонструвала здатність забезпечити більшість своїх проєктів у межах установлених строків.
- Зростання HDI у країнах з активною присутністю ООН є доказом системної довгострокової роботи.
- Однак, недостатній рівень фінансування апеляцій вказує на виклики у сфері мобілізації міжнародної допомоги.

5.1.3 Клімат і довкілля

Кількість Важливою складовою сучасної діяльності Організації Об'єднаних Націй є підтримка країн у розробленні та впровадженні національних кліматичних стратегій. Одним з ключових індикаторів у цій сфері є кількість національних планів дій щодо адаптації до зміни клімату (National Adaptation Plans – NAP), розроблених або оновлених за участю ООН. Ці документи відіграють роль основного інструменту виконання міжнародних зобов'язань у межах Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату (UNFCCC) та Паризької угоди. Станом на 2023 рік 148 країн подали оновлені національно визначені внески (NDC), що стало результатом багаторічної підтримки з боку ООН і її партнерських агенцій [5].

Іншим важливим критерієм є обсяг скорочення викидів діоксиду вуглецю (CO₂) у межах проєктів, реалізованих за підтримки ООН. Такий показник дає змогу кількісно оцінити внесок міжнародної спільноти у боротьбу зі зміною клімату. Наприклад, у Китаї зафіксовано зменшення викидів у деяких провінціях до 12 % завдяки впровадженню фінансових інструментів «зеленого» переходу [28]. У Європейському Союзі в межах Європейського зеленого курсу (Green Deal) реалізується план щодо скорочення викидів на 55 % до 2030 року. На даний момент рівень реалізації оцінюється на рівні приблизно 32 % [29].

Значну увагу ООН приділяє ухваленню кліматичних ініціатив та резолюцій на рівні Генеральної Асамблеї. Наприклад, під час проведення кліматичних конференцій COP26 (Глазго, 2021) та COP27 (Шарм-еш-Шейх, 2022) було підтримано понад 40 нових багатосторонніх ініціатив, спрямованих на посилення кліматичної справедливості, фінансування кліматичних дій у країнах, що розвиваються, та адаптацію до кліматичних ризиків [5; 34].

Важливим кількісним індикатором є також частка екологічних програм адаптації, що були успішно завершені. За даними Глобального екологічного фонду (GEF) та Зеленого кліматичного фонду (GCF), приблизно 60 % з понад 400 кліматичних проєктів вважаються завершеними із досягненням задекларованих результатів [36]. Це дозволяє оцінити ефективність інвестованих ресурсів та дієвість обраних механізмів реалізації.

Приклади (кейси):

- До 2023 року 148 країн подали оновлені плани дій щодо клімату, що стало безпосереднім наслідком активної підтримки з боку Секретаріату UNFCCC та програм ПРООН [5].

- Китай продемонстрував зменшення викидів парникових газів у кількох провінціях до 12 %, зокрема завдяки кредитуванню проєктів відновлюваної енергетики [28].
- У межах Європейського зеленого курсу ЄС взяв на себе зобов'язання зменшити викиди на 55 % до 2030 року, однак на 2024 рік реалізовано лише третину від запланованого обсягу [29].
- На кліматичних конференціях COP26 і COP27 було погоджено понад 40 багатосторонніх ініціатив у сферах адаптації, фінансування та зміцнення кліматичної стійкості [34].
- Ефективність екологічних програм адаптації оцінюється як задовільна: близько 60 % програм, підтриманих через GEF та GCF, досягли очікуваних результатів [36].

5.1.4 Права людини

Сприяння захисту прав людини є одним із ключових пріоритетів діяльності Організації Об'єднаних Націй. Для оцінки ефективності механізмів моніторингу прав людини важливим індикатором є кількість звітів, підготовлених Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини (ОНСНР). Ці звіти відображають ситуацію в окремих країнах або регіонах, фіксують масові порушення прав людини, а також містять рекомендації для урядів. Щороку ОНСНР публікує понад 100 тематичних і регіональних звітів, зокрема щодо ситуацій у таких країнах, як Україна, М'янма та Китай (регіон Сіньцзян) [21; 31].

Іншим важливим показником є відсоток виконаних державами рекомендацій, наданих спеціальними доповідачами ООН. На основі аналізу останніх п'яти років можна стверджувати, що в середньому близько 38 % рекомендацій реалізуються повністю, а ще приблизно 30 % – частково [17; 33]. Така динаміка дозволяє оцінити ефективність механізмів впливу ООН у сфері захисту прав людини, хоча водночас свідчить про певні труднощі з імплементацією в окремих країнах.

Рівень співпраці держав з Універсальним періодичним оглядом (UPR) є ще одним критерієм відкритості держав до міжнародного моніторингу. Під час першого циклу огляду участь брали всі 193 держави–члени ООН. У межах третього циклу (2022–2024 рр.) понад 85 % країн погодилися на проведення зовнішніх візитів та подальший моніторинг [21]. Такий рівень залучення демонструє загальну тенденцію до прозорості й готовності до міжнародної співпраці.

Також суттєве значення має кількість підтверджених змін у політиці, що стали результатом участі країни у міжнародних правозахисних процедурах. Йдеться про скасування репресивних законів, ухвалення нових стратегій або внесення змін до конституцій. Наприклад, у Руанді у 2007 році було скасовано смертну кару, а в Колумбії у 2021 році до конституції було внесено зміни щодо захисту прав жінок і представників ЛГБТ–спільнот [33]. Подібні зміни можна вважати прямим наслідком міжнародного правозахисного тиску та роботи відповідних механізмів ООН.

Приклади (кейси):

- Управління Верховного комісара ООН з прав людини щороку публікує понад 100 аналітичних звітів, охоплюючи конфліктні зони та авторитарні режими, зокрема Україну, М'янму, Сирію, Сінцзян (Китай) [21; 31].
- За останні 5 років близько 38 % рекомендацій спеціальних доповідачів ООН було виконано повністю, ще 30 % – частково [17; 33].
- У межах третього циклу UPR більшість держав (понад 85 %) погодилися на зовнішню оцінку стану дотримання прав людини [21].
- Внаслідок тиску міжнародної спільноти окремі країни реалізували вагомі зміни у законодавстві, включно з реформами у Руанді та Колумбії, що є прикладами результативної взаємодії з ООН [33].

5.1.5 Інституційна ефективність

Одним із важливих показників ефективності системи ООН є ступінь реалізації щорічних пріоритетів, визначених Генеральним секретарем. Ці пріоритети формуються у відповідності до глобальних викликів та включають, зокрема, питання зміни клімату, цифрової трансформації, сталого розвитку, миротворчості та реагування на кризи. За результатами 2022–2023 років було виконано приблизно 70 % запланованих заходів у межах основних стратегічних напрямів, що, зокрема, охоплювали відновлення після пандемії COVID–19 та екологічну політику [8; 64]. Такий рівень реалізації свідчить про відносну стабільність адміністративної спроможності Секретаріату ООН.

Ще одним індикатором інституційної ефективності є рівень прозорості організації, який визначається, зокрема, через аналіз обсягів відкритих даних. Згідно з оцінкою міжнародного рейтингу Open UN Data Index, у 2023 році ООН мала загальний рейтинг «В», що відповідає приблизно 60 % публічно доступних адміністративних, фінансових і програмних даних [44]. Прозорість діяльності є важливою передумовою для забезпечення підзвітності, підвищення довіри з боку донорів, держав–членів та громадянського суспільства.

Третім значущим показником є рівень довіри до ООН серед населення у різних країнах світу. За результатами глобального соціологічного дослідження Pew Research у 2023 році, у 24 країнах приблизно 59 % респондентів висловили позитивне ставлення до ООН. Найвищий рівень довіри було зафіксовано в Кенії, а найнижчий – у Російській Федерації [44]. Цей показник демонструє загальну репутаційну сталість організації, водночас свідчаючи про неоднорідність сприйняття її ролі в різних регіонах.

Ще одним критично важливим параметром є частка адміністративних витрат у загальному бюджеті ООН. Цей показник дозволяє оцінити

ефективність управління ресурсами. У середньому, на адміністративні потреби витрачається приблизно 22 % загального бюджету організації, хоча ця цифра може змінюватися залежно від конкретної програми чи агенції [64]. За загальними нормами міжнародного сектору, вважається бажаним утримувати цей показник у межах 15–25 %.

Приклади (кейси):

- За результатами 2022–2023 років приблизно 70 % пріоритетів Генерального секретаря було реалізовано у сферах відновлення після пандемії, цифровізації, кліматичних дій та гендерної рівності [8; 64].
- У 2023 році ООН отримала рейтинг «В» за індексом відкритих даних, що відповідає рівню прозорості на рівні $\approx 60\%$ [44].
- В опитуванні Pew Research близько 59 % респондентів у 24 країнах заявили про довіру до діяльності ООН, що свідчить про загальну стабільність її репутації [44].
- Адміністративні витрати становлять близько 22 % від загального бюджету, що відповідає прийнятим міжнародним стандартам ефективного управління [64].

5.2 Висновки щодо ефективності діяльності ООН

Аналіз діяльності Організації Об'єднаних Націй у ключових сферах – миротворчості, розвитку, гуманітарної допомоги, захисту прав людини, кліматичної політики та інституційного управління – дозволяє зробити комплексні висновки про ефективність функціонування цієї міжнародної організації у XXI столітті.

У сфері миротворчих операцій ООН демонструє здатність забезпечувати базову стабільність та зменшення рівня насильства у конфліктних регіонах. Прикладами цього є стабільна ситуація на Кіпрі, часткове зниження насильства в Південному Судані, а також тривалий мирний період у Косово після завершення місії UNMIK. Водночас ефективність реалізації мандатів

місій часто залишається неповною (наприклад, MONUSCO), а інциденти порушень з боку миротворців, зокрема сексуального характеру, вимагають подальшого вдосконалення механізмів контролю та підзвітності [16; 58].

У сфері гуманітарної допомоги та розвитку ООН показує високу гнучкість та адаптивність у кризових умовах. Програми WFP, CERF і UNDP демонструють спроможність реагувати на виклики в стислі терміни, забезпечуючи допомогу мільйонам осіб по всьому світу. Однак, хронічна недофінансованість гуманітарних апеляцій (до 30–45 % незакритих потреб) продовжує залишатися серйозною проблемою [14; 19; 24].

У сфері захисту прав людини діяльність ООН є важливою, але не завжди достатньо впливовою. Хоча кількість аналітичних звітів OHCHR є вражаючою, а механізми UPR охоплюють більшість країн-членів, реальна імплементація рекомендацій часто стикається з політичним опором. Позитивним прикладом є успішні зміни в законодавстві окремих країн, проте загальний рівень повного виконання рекомендацій залишається нижчим за 40 % [17; 21; 33].

У сфері екологічної політики ООН відіграє ключову роль у глобальній координації зусиль із протидії зміні клімату. Організація забезпечує технічну й політичну підтримку підготовки національних кліматичних стратегій, сприяє мобілізації фінансування та ухваленню багатосторонніх ініціатив. Проте рівень реалізації взятих зобов'язань (наприклад, у межах Паризької угоди) все ще залишається недостатнім для досягнення цілей, визначених на конференціях COP26–27 [5; 28; 34].

З точки зору інституційної ефективності, ООН продовжує демонструвати помірний рівень реалізації стратегічних цілей ($\approx 70\%$), а також поступовий прогрес у сфері прозорості та цифровізації. Водночас високий рівень адміністративних витрат і залежність від політичної волі країн-членів обмежують оперативність і самостійність у прийнятті рішень [44; 64].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що ООН виконує важливу роль у підтриманні міжнародного миру, гуманітарній допомозі та просуванні цілей сталого розвитку. Проте її ефективність є нерівномірною, значною мірою залежить від політичної підтримки держав-членів та рівня фінансування. З огляду на складність глобальних викликів, потребує подальшого зміцнення система підзвітності, удосконалення внутрішнього управління та розширення повноважень у сферах, де міжнародна співпраця є вирішальною.

ВИСНОВКИ

Оцінка сучасної діяльності Організації Об'єднаних Націй засвідчує її критичне значення для функціонування системи міжнародних відносин, підтримання миру, безпеки, розвитку та захисту прав людини. Попри численні виклики, ООН залишається ключовим гравцем у глобальній архітектурі управління, забезпечуючи платформу для діалогу, координації, реагування та формування норм міжнародного права.

Миротворча діяльність та дипломатичне врегулювання конфліктів залишаються центральними інструментами ООН. Миротворчі місії, попри складні політичні та безпекові обставини, забезпечують стабілізацію регіонів, де інакше панувала б ескалація насильства. Спеціальні політичні місії (SPMs) підтверджують важливість дипломатії, посередництва та попередження конфліктів. Україна, як держава, що водночас є і учасником миротворчої діяльності, і об'єктом міжнародної підтримки, демонструє двосторонню взаємодію з механізмами ООН у сфері безпеки.

Система оперативного гуманітарного реагування, зокрема через ОСНА, CERF, кластерний підхід і механізми партнерства з НУО та місцевими структурами, підтвердила свою ефективність у відповідь на стихійні лиха, збройні конфлікти та пандемію COVID-19. ООН не лише забезпечує фізичну допомогу, а й координує політику донорства, мобілізацію ресурсів, дотримання стандартів гуманітарного права. Український кейс, у цьому контексті, став показовим у плані масштабності гуманітарних викликів, які потребують багаторівневого залучення ООН.

Участь ООН у вирішенні економічних, екологічних та соціальних проблем через цілі сталого розвитку, програми ПРООН, ЮНКТАД, UNDESA та інших структур демонструє комплексний підхід до довгострокової стабільності. Глобальні ініціативи у сфері клімату (Паризька угода, COP, UNEP), боротьба з бідністю, підтримка зеленого переходу та забезпечення

фінансової стійкості країн, що розвиваються, стають дедалі важливішими в умовах глобалізації та зміни клімату. Водночас постає необхідність зміцнення зв'язку між екологічною політикою, економічною справедливістю та соціальним захистом.

Важливою частиною мандату ООН залишається захист прав людини. Участь у моніторингових місіях, підтримка правосуддя за міжнародні злочини, сприяння гендерній рівності, інклюзії та підтримці корінних народів підсилює моральну легітимність ООН. У випадку України це проявляється у висвітленні порушень прав людини, підтримці документування злочинів та активній співпраці з Офісом Верховного комісара з прав людини (OHCHR).

Разом із тим, ООН стикається з низкою системних викликів. Основні з них – неефективність Ради Безпеки, зловживання правом вето, відсутність дієвих санкційних механізмів у разі невиконання рішень, залежність від політичної волі держав-членів. Бракує консенсусу щодо необхідних реформ, зокрема щодо розширення складу Ради Безпеки, впровадження обмежень вето у випадках масових порушень прав людини, або формалізації участі глобального Півдня.

Ефективність ООН також ускладнюється конкуренцією з боку нових міжнародних ініціатив, регіональних коаліцій (напр. БРІКС, ШОС, АСЕАН) та відцентровими тенденціями у світовій політиці. Зростання впливу недержавних акторів – транснаціональних корпорацій, глобальних технологічних платформ, міжнародних НУО – вимагає адаптації процедур ООН до нових форматів участі.

Ресурсні обмеження, дефіцит фінансування програм розвитку, гуманітарної допомоги та зміна моделей фінансування миротворчості загрожують довгостроковій стабільності механізмів ООН. Особливо це стосується

неспроможності оперативно реагувати на кризові ситуації у регіонах, де фінансування залежить від політичної підтримки та інтересів донорів.

Попри критику, ООН зберігає унікальну легітимність як універсальна платформа багатосторонньої дипломатії, джерело міжнародних стандартів і норм, а також як координатор глобальних відповідей на системні виклики. Її функції залишаються незамінними в таких сферах як міжнародне право, миробудування, гуманітарна допомога та сталий розвиток.

Перспективи зміцнення ролі ООН пов'язані з необхідністю поступового реформування, гнучкішого мандату, інтеграції цифрових інструментів управління, а також інклюзивності участі країн Глобального Півдня, молоді та громадянського суспільства. Це дозволить організації не лише зберегти своє місце в системі міжнародних відносин, а й трансформуватися відповідно до викликів XXI століття.

Загалом, діяльність ООН демонструє водночас значний потенціал та системні обмеження, які потребують уваги як зі сторони самих держав-членів, так і глобального громадянства. Тільки за умов колективної політичної волі, реформаторського підходу та сталого фінансування ООН зможе реалізувати свою місію повною мірою та залишитися ключовим стовпом міжнародного порядку. Об'єднаних Націй, заснована після Другої світової війни як гарант міжнародного миру й безпеки, на сьогодні залишається найвпливовішою глобальною міжурядовою організацією, що охоплює практично всі сфери міжнародного життя. Її діяльність охоплює не лише миротворчість, а й розвиток, захист прав людини, боротьбу з бідністю, змінами клімату, гуманітарну допомогу, протидію тероризму та кіберзагрозам.

Аналіз структури, напрямів та практичної діяльності ООН засвідчив, що:

- система ООН є надзвичайно широкою, включає десятки спеціалізованих агентств, програм і фондів, і має складний, але гнучкий інституційний устрій;
- миротворчі та політичні місії залишаються ключовими інструментами реагування на конфлікти, незважаючи на політичні бар'єри в Раді Безпеки;
- розвиток та гуманітарне реагування здійснюється через ефективну координацію (наприклад, кластерний підхід), що дозволяє швидко реагувати на кризи – природні чи спричинені людиною;
- активність ООН у сфері захисту прав людини, сталого розвитку, кліматичних дій та реагування на пандемії виявляє зростаючу інтеграцію між безпековими, екологічними й соціальними питаннями;
- ООН активно залучає громадянське суспільство, молодь, місцеві громади, що є свідченням демократизації міжнародного врядування.

Разом з тим, діяльність ООН стикається з численними викликами: від політичної паралізації Ради Безпеки через вето постійних членів до зростання конкуренції з боку нових геополітичних альянсів. Питання легітимності, ефективності, прозорості та репутаційних ризиків (скандали, корупція, неефективність) зумовлюють потребу в глибокій реформі організації.

Україна посідає активну позицію у взаємодії з ООН: як учасник миротворчих місій, бенефіціар гуманітарної допомоги та суб'єкт міжнародної правової боротьби проти агресії. Участь України в міжнародному співтоваристві під егідою ООН є важливою для формування справедливої системи глобального порядку.

Враховуючи глобальні трансформації, ООН залишається критично важливою для забезпечення багатостороннього діалогу, координації зусиль

у боротьбі з транснаціональними загрозами та реалізації стратегічного бачення сталого розвитку. Проте її майбутнє залежатиме від здатності адаптуватися, реформуватися та інтегрувати нових акторів у процес прийняття рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бачинський О. А. Організація Об'єднаних Націй: історія, структура, сучасність : навч. посіб. / О. А. Бачинський. – Київ : Знання, 2018. – 248 с. – С. 25–32.
2. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. – Нью-Йорк : ООН, 1945. – 111 с. – URL: <https://www.un.org/ru/about-us/un-charter> (дата звернення: 04.03.2025).
3. Fasulo L. An Insider's Guide to the UN. – 3rd ed. – New Haven : Yale University Press, 2021. – 320 p. – P. 44–51.
4. Kennedy P. The Parliament of Man: The Past, Present, and Future of the United Nations. – New York : Random House, 2006. – 384 p. – P. 88–97.
5. United Nations. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. – URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda> (дата звернення: 08.05.2025).
6. Mahajan V. The United Nations and World Politics. – New Delhi : Sterling Publishers, 2002. – 415 p. – P. 102–110.
7. International Court of Justice. Jurisdiction and Functioning. – URL: <https://www.icj-cij.org/en/court> (дата звернення: 13.04.2025).
8. United Nations. Secretary-General's Priorities. – URL: <https://www.un.org/sg/en/priorities> (дата звернення: 14.04.2025).
9. United Nations System. Organizational Chart. – URL: https://www.un.org/en/pdfs/UN_system_chart.pdf (дата звернення: 19.04.2025).
10. United Nations Development Programme. Peacebuilding and Governance. – URL: <https://www.undp.org/peacebuilding> (дата звернення: 15.05.2025).
11. United Nations Office of Disarmament Affairs. Developments in the field of information and telecommunications in the context of

- international security. – URL: <https://www.un.org/disarmament/ict-security> (дата звернення: 03.05.2025).
12. United Nations Counter-Terrorism Strategy. – URL: <https://www.un.org/counterterrorism/un-global-counter-terrorism-strategy> (дата звернення: 18.03.2025).
 13. UNHCR. Global Trends: Forced Displacement in 2023. – Geneva : UNHCR, 2024. – URL: <https://www.unhcr.org/global-trends> (дата звернення: 25.03.2025).
 14. World Food Programme. Annual Country Reports 2023. – URL: <https://www.wfp.org/publications> (дата звернення: 28.03.2025).
 15. Peacebuilding Commission. United Nations Peacebuilding Support Office. – URL: <https://www.un.org/peacebuilding/> (дата звернення: 20.04.2025).
 16. Howard L. M. UN Peacekeeping in Civil Wars. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – 312 p.
 17. United Nations. Universal Declaration of Human Rights. – URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (дата звернення: 15.05.2025).
 18. UN Women. Women, Peace and Security Report 2023. – URL: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2023/10/women-peace-and-security-report-2023> (дата звернення: 09.05.2025).
 19. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA). Global Humanitarian Overview 2024. – URL: <https://www.unocha.org> (дата звернення: 29.05.2025).
 20. UNICEF. Humanitarian Action for Children 2024. – URL: <https://www.unicef.org/appeals> (дата звернення: 16.04.2025).
 21. United Nations Human Rights Office. Country Monitoring and Emergency Response. – URL: <https://www.ohchr.org> (дата звернення: 26.04.2025).

22. World Bank. COVID-19 to Add as Many as 150 Million Extreme Poor by 2021. – URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/10/07/covid-19-to-add-as-many-as-150-million-extreme-poor-by-2021> (дата звернення: 28.04.2025).
23. United Nations. The Impact of COVID-19 on the Developing World. – URL: <https://www.un.org/en/coronavirus/impact> (дата звернення: 28.04.2025).
24. UNDP. Socio-Economic Response to COVID-19. – URL: <https://www.undp.org/publications/socio-economic-response-covid-19> (дата звернення: 09.05.2025).
25. G20. Debt Service Suspension Initiative. – URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/debt/brief/covid-19-debt-service-suspension-initiative> (дата звернення: 10.05.2025).
26. International Energy Agency (IEA). World Energy Investment 2023. – URL: <https://www.iea.org/reports/world-energy-investment-2023> (дата звернення: 15.05.2025).
27. United Nations Global Compact. ESG and Responsible Business Conduct. – URL: <https://www.unglobalcompact.org> (дата звернення: 13.05.2025).
28. Climate Action Tracker. China's Climate Target 2060. – URL: <https://climateactiontracker.org/countries/china/> (дата звернення: 04.04.2025).
29. European Commission. The European Green Deal. – URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (дата звернення: 16.04.2025).
30. White House. Inflation Reduction Act Guidebook. – URL: <https://www.whitehouse.gov/cleanenergy/inflation-reduction-act-guidebook/> (дата звернення: 19.04.2025).

31. OHCHR. Assessment of human rights concerns in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region. – 2022. – URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/reports/assessment-human-rights-concerns-xinjiang> (дата звернення: 20.04.2025).
32. UNHCR. Rohingya emergency. – URL: <https://www.unhcr.org/rohingya-emergency.html> (дата звернення: 07.05.2025).
33. United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues (UNPFII). – URL: <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/unpfi-sessions-2.html> (дата звернення: 08.05.2025).
34. IPCC. Sixth Assessment Report, Working Group II – Impacts, Adaptation and Vulnerability. – URL: <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2> (дата звернення: 29.03.2025).
35. UNHCR. Climate change and disaster displacement. – URL: <https://www.unhcr.org/climate-change-and-disasters.html> (дата звернення: 14.05.2025).
36. UNEP. Climate Justice – What it Means. – URL: <https://www.unep.org/resources/factsheet/climate-justice-what-it-means> (дата звернення: 19.04.2025).
37. IOM Ukraine. Internal Displacement Report, December 2023. – URL: <https://ukraine.iom.int> (дата звернення: 12.04.2025).
38. UNHCR. Venezuela Situation. – URL: <https://www.unhcr.org/venezuela-emergency.html> (дата звернення: 11.03.2025).
39. IOM. Migration Crisis Operational Framework. – URL: <https://www.iom.int/mcof> (дата звернення: 01.06.2025).
40. United Nations. Migration and Security. – URL: <https://www.un.org/en/migration-and-security> (дата звернення: 14.05.2025).

41. UN Global Compact for Migration. – URL: <https://www.un.org/en/global-compact-migration> (дата звернення: 25.05.2025).
42. United Nations Office for Disarmament Affairs. Developments in the field of ICTs in the context of international security. – URL: <https://www.un.org/disarmament/ict-security/> (дата звернення: 26.05.2025).
43. NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. Case Study: Ukraine Power Grid Cyberattack. – URL: <https://ccdcoe.org/library> (дата звернення: 29.05.2025).
44. Freedom House. Freedom on the Net 2023: Countering Authoritarian Overreach. – URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2023> (дата звернення: 24.04.2025).
45. UN Open-ended Working Group on ICTs. – URL: <https://www.un.org/disarmament/open-ended-working-group/> (дата звернення: 12.05.2025).
46. United Nations General Assembly. Resolution 76/19 on ICTs. – URL: <https://documents-dds-ny.un.org> (дата звернення: 02.04.2025).
47. International Telecommunication Union (ITU). Global Cybersecurity Index 2023. – URL: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity> (дата звернення: 07.04.2025).
48. Internet Governance Forum. Policy Toolkits for Digital Inclusion. – URL: <https://www.intgovforum.org> (дата звернення: 08.05.2025).
49. International Criminal Court. About the Court. – URL: <https://www.icc-cpi.int/about> (дата звернення: 26.05.2025).
50. International Criminal Court. Situation in Ukraine: ICC issues arrest warrants. – 2023. – URL: <https://www.icc-cpi.int/ukraine> (дата звернення: 25.05.2025).
51. Bosco D. Rough Justice: The International Criminal Court in a World of Power Politics. – Oxford : Oxford University Press, 2014. – 304 p.

52. United Nations. Call for Accountability in International Crimes. – URL: <https://www.un.org/en/genocideprevention/accountability.shtml> (дата звернення: 13.04.2025).
53. United Nations. Draft Resolution S/2014/348 (Syria, vetoed). – URL: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions> (дата звернення: 08.05.2025).
54. Security Council Report. Reform of the Security Council: Member State Proposals. – 2024. – URL: <https://www.securitycouncilreport.org> (дата звернення: 09.05.2025).
55. Dannenbaum T. Enforcing Judgments of the ICJ: Sovereignty and Compliance // Journal of International Dispute Settlement. – 2021. – Vol. 12, No. 2. – P. 156–172.
56. United Nations. Independent Investigative Mechanism for Myanmar. – URL: <https://iimm.un.org> (дата звернення: 16.05.2025).
57. United Nations Peacekeeping. Current Peacekeeping Missions. – URL: <https://peacekeeping.un.org/en/where-we-operate> (дата звернення: 18.05.2025).
58. Transparency International. UN Peacekeeping Scandals and Accountability. – URL: <https://www.transparency.org/en/news/un-peacekeeping-accountability> (дата звернення: 12.05.2025).
59. United Nations Department of Political and Peacebuilding Affairs. Special Political Missions. – URL: <https://dppa.un.org/en/special-political-missions> (дата звернення: 29.04.2025).
60. United Nations News. UN urges lasting peace in Tigray, Ethiopia. – URL: <https://news.un.org/en/story/2023/12/1145592> (дата звернення: 23.04.2025).
61. UNCTAD. The Least Developed Countries Report 2023. – Geneva : United Nations, 2023. – URL: <https://unctad.org/publication/least-developed-countries-report-2023> (дата звернення: 22.04.2025).

62. International Monetary Fund. Debt Relief Under the Catastrophe Containment and Relief Trust. – URL: <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/COVID-Lending-Tracker> (дата звернення: 23.04.2025).
63. United Nations Framework Convention on Climate Change. COP28 Outcomes Summary. – URL: <https://unfccc.int/cop28> (дата звернення: 29.04.2025).
64. UN Decade on Ecosystem Restoration. Implementation Strategy 2021–2030. – URL: <https://www.decadeonrestoration.org/resources> (дата звернення: 01.05.2025).
65. UN Global Compact. Climate Ambition Accelerator. – URL: <https://unglobalcompact.org/take-action/climate-ambition-accelerator> (дата звернення: 07.05.2025).
66. UN-Habitat. New Urban Agenda Illustrated Handbook. – Nairobi : United Nations Human Settlements Programme, 2021. – URL: <https://unhabitat.org/new-urban-agenda-illustrated> (дата звернення: 30.05.2025).
67. UNEP. Environmental Legacy of Conflicts in Iraq and Syria. – URL: <https://www.unep.org/resources/report/environmental-impact-war> (дата звернення: 30.05.2025).
68. United Nations Development Programme. Ukraine: Post-War Recovery Needs Assessment 2023. – URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/post-war-recovery-needs> (дата звернення: 27.05.2025).
69. United Nations. Our Common Agenda – Report of the Secretary-General. – 2021. – URL: <https://www.un.org/en/common-agenda> (дата звернення: 01.05.2025).
70. United Nations. UN Digital Strategy 2022–2025. – URL: <https://www.un.org/en/digital-cooperation/digital-strategy> (дата звернення: 03.05.2025).

71. WHO. COVAX: Ensuring Global Access to COVID–19 Vaccines. – URL: <https://www.who.int/initiatives/act-accelerator/covax> (дата звернення: 07.05.2025).
72. United Nations. Our Common Agenda – Policy Briefs. – 2022. – URL: <https://www.un.org/en/common-agenda/policy-briefs> (дата звернення: 13.05.2025).
73. World Economic Forum. Global Risks Report 2024. – Geneva : WEF, 2024. – URL: <https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2024> (дата звернення: 30.04.2025).
74. United Nations. New Agenda for Peace (Concept Note). – 2023. – URL: <https://www.un.org/en/common-agenda/new-agenda-for-peace> (дата звернення: 28.04.2025).
75. Global Governance Forum. Transforming Multilateralism for 21st Century. – 2023. – URL: <https://www.globalgovernanceforum.org> (дата звернення: 29.04.2025).
76. United Nations Joint Inspection Unit. Review of Results–Based Management in the United Nations System. – Geneva, 2017. – URL: <https://www.unjiu.org/en/reports> (дата звернення: 03.06.2025).
77. OIOS. Evaluation of the results–based management framework of the United Nations Secretariat. – United Nations Office of Internal Oversight Services, 2020. – URL: <https://oios.un.org> (дата звернення: 01.06.2025).

ДОДАТКИ

Таблиця 1 Організаційна структура ООН.....	11
Таблиця 2 Глобальні економічні виклики та реакція ООН.....	18
Таблиця 3 Огляд Основних Політичних Місій ООН (SPMs).....	40

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УГОРЩИНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Реєстраційний номер: 4

Дата реєстрації: 18.06.2025

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему: «Сучасні проблеми та виклики у міжнародних відносинах
ООН»

Виконала студентка IV курсу
спеціальність: 291 «Міжнародні
відносини, суспільні комунікації
та регіональні студії»
Шимон Іветта Андріївна

Керівник: доц. Асланов С. А.
Рецензент: доц. Зубанич Л. Л.

Додаток до захисту
Л. Л. Зубанич
23.06.2025.